

KAUNO TVIRTOVĖ LIETUVOS KARIUOMENĖS VADOVYBĖS PLANUOSE (1919–1940)

Doc. dr. Vytautas Lesčius

1918–1920 m. Nepriklausomybės kovose Lietuvos kariuomenei pavyko iškovoti kraštui laisvę, tačiau sostinė Vilnius ir jo kraštas dėl Lenkijos imperialistinių sluoksnių grobikiškos politikos ir agresyvių veiksmų laikinai liko jų rankose. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, mūsų valstybės svarbiausiu tautiniu, ekonominiu, kultūriniu, strateginiu centru ir karine baze tapo Kaunas. Jame buvo sutelktas visas valdžios aparatas.

Tik Kauno tvirtovės įtvirtinimai ir galėjo sulaukyti priešo puolimą. Kilus karui ir priešui privertus Kauną evakuoti, būtų buvusi galimybė šią evakuaciją užtikrinti tikrai ginantis Kauno fortuose.

Apie šios tvirtovės statybos vietas Kaune parinkimo pagrįstumą, jos eigą, įrenginius ir vaidmenį Pirmojo pasaulinio karo metu jau nemažai rašyta. Iš lietuvių autorių, tyrusių atskirus šios problemos klausimus, paminėtini istorikai V. Černeckis¹, A. Pociūnas² ir V. Orlovas³. Jų darbai, parengti remiantis gausia archyvine dokumentine medžiaga, yra tiriamojo ir apibendrinamojo pobūdžio.

* * *

1914 m. prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas buvo permainingas. Tačiau 1915 m. vokiečių kariuomenei po dešimties dienų šturmo pavyko užimti Kauno tvirtovę. Mieste buvo įrengtas vokiečių Rytų fronto štabas.

---

¹ V. Černeckis, Kauno tvirtovė 1882–1890 m., *Lietuvos TSR MA darbai*, Vilnius, 1967.

² A. Pociūnas, Garlaiviai Kauno tvirtovėje, *Kauno istorijos metraštis*, t. III, Kaunas, 2002, p. 99–104; A. Pociūnas, Kauno tvirtovės žlugimas (Vilkmergės pėstininkų pulkas), 1914–1915 metais, *Darbai ir dienos*, Kaunas, Nr. 21, p. 93–104.

³ V. Orlov, *Kauno tvirtovės istorija 1882–1915*, Kaunas, 2007; *Kauno tvirtovės atlasas*, sud. V. Orlov ir J. Lukšė, Kaunas, 2008.

Daug vertingų įrenginių ir karinio turto jie išsivežė į Vokietiją. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam kartui ir vokiečiams palikus Kauną, tvirtovę perėmė Lietuvos karinė vadovybė.

Dar 1919 m. sausio 5 d. įsteigus Kauno miesto ir apskrities komendantūrą, pirmuoju komendantu buvo paskirtas energingas ir veiklus karininkas J. Mikuckis⁴. Siekdamas užkirsti kelią prasidėjusiam tvirtovės įrangos plėšimui, jis tų pačių metų balandžio 25 d. paskelbė miesto ir apskrities gyventojams įsakymą, kuriuo buvo griežtai uždrausta gadinti ir naikinti supančių Kauno miestą fortų įrangą: vielos užtvaras, vielinius fortų langelius, metalines tvoras, pastatus, imti plytas, akmenis ir kitas medžiagas. Nevykdantiems šio įsakymo grėsė karo lauko teismas. Grasinta nusikaltusius bausti visu griežtumu, net mirtimi. Šis įsakymas įsigaliojo nuo jo paskelbimo dienos⁵.

Tačiau tvirtovės turtas ir įvairūs aplink ją buvę įrenginiai ir toliau buvo grobiami ir gadinami. Atsižvelgdamas į tai, komendantas karin. J. Mikuckis 1919 m. birželio 11 d. savo įsakyme pakartojo, kad už panašius darbus reikės atsakyti. Pastebėti ar įtarti vagiantys, perkantys, parduodantys ar gadinantys fortų rajone esantį turtą turėjo būti perduoti karo lauko teismui ir baudžiami visu griežtumu, neišskiriant net mirties bausmės⁶.

Tų pačių metų birželio 29 d. buvo sudaryta laikinoji Kauno tvirtovės apsaugos komanda (1 karininkas – kapitonas, 1 raštininkas, 1 motociklininkas, 2 pasiuntiniai, 8 raiti žandarai, 4 pionieriai ir 36 kareiviai – sargai⁷). Ši komanda buvo priskirta prie Karo technikos tiekimo skyriaus. Jos paskirtis buvo saugoti ne pačią tvirtovę (fortus ir pylimus), bet įvairų fortuose likusį turtą (metalo laužą, metalines tvoras, geležinkelio bėgius ir kt.)⁸.

1920 m. rugsėjo 1 d. buvo sudaryta Kauno tvirtovės valdyba, jos viršininku paskirtas kpt. A. Vaišvila⁹. Iki tol tvirtovės sargais dirbo laisvai

⁴ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai, *LCVA*, f. 584, ap. 1, b. 3, l. 12.

⁵ Kauno m. ir apskrities karo komendanto karin. J. Mikuckio 1919 04 25 skelbimas, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 565, l. 7.

⁶ Kauno m. ir apskrities karo komendanto karin. J. Mikuckio 1919 06 11 įsakymas Kauno m. ir apskr. gyventojams, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 565, l. 6.

⁷ Buvusios Kauno tvirtovės apsaugos vykdymas nuo 1919 m., *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 72.

⁸ Ten pat.

⁹ Krašto apsaugos ministro plk. ltn. K. Žuko 1920 10 25 įsakymas kariuomenei Nr. 455

samdomi armijoje tarnavę, demobilizuoti, geras rekomendacijas turintys puskarininkiai. Tarnybos tvirtovėje metu jie savo pareigas ėjo gerai. Sargams per mėnesį buvo mokamas 500 auksinų atlyginimas¹⁰.

1921 m. vasarą Karo technikos valdyboje kilo sumanymas laisvai samdytus buvusius puskarininkius pakeisti laisvai samdomais eiliniais kareiviais. Sargu tarnaujančiam kareiviui buvo numatyta skirti 360 auksinų maistpinigių ir 120 auksinų algą (iš viso 480 auksinų)¹¹.

Pasikeitė ir fortų priežiūros tvarka. Kiekvieno iš jų priežiūrai buvo skirta po sargą, o I, II ir VIII fortai iš viso nebuvo saugomi. Kitiems fortams skirti sargai turėjo prižiūrėti apie 3–4 km ilgio ir 2–3 km pločio plotus. Jie privalėjo per dvi savaites bent kartą apvažiuoti tvirtovės rajonus. Kadangi trūko arklių, fortų priežiūra buvo menka¹².

1921 m. rudenį Krašto apsaugos ministerijoje susirūpinta, kam priklausio žemė, kurioje pastatyti fortai, ir kur yra jos nuosavybės dokumentai. Be to, Krašto apsaugos ministerijos Generalinis štabas nurodė kpt. A. Vaišvilai imtis priemonių, kad visi fortai būtų tinkamai išvalyti ir saugomi, nes tuo metu jų apsauga, kaip minėta, buvo labai prasta¹³.

Karo technikos viršininkas plk. V. Kurkauskas, susipažinęs su padėtimi, 1921 m. lapkričio 4 d. informavo Generalinio štabo viršininko antrąjį padėjėją plk. K. Žuką, jog ne tik žemė, kurioje pastatyti tvirtovės fortai, bet ir daugelis kitų Kauno rajono (buv. Kauno tvirtovės) žemės plotų carinės Rusijos valdžios metais priklausė Karo žinybai ir, remiantis tuomete privačių žemių nusavinimo tvirtovės įrenginiams tvarka, taip pat turėjo jai priklausyti. Nors Kauno tvirtovė jau gali būti nebelaikoma visavertė, Kauno miesto rajone esantys fortifikaciniai įtvirtinimai vis dar yra tokie svarbūs, kad kitoms įstaigoms ir asmenims leisti laisvai naudotis šiomis ir prie jų esančiomis žemėmis, užstatytais įvairiais kariniais įrenginiais, be

---

§ 7, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 23, l. 300.

¹⁰ Kauno tvirtovės valdybos viršininko kpt. A. Vaišvilos 1921 06 15 pareiškimas Nr. 952 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 11, l. 15.

¹¹ Ten pat.

¹² Kauno tvirtovės valdybos viršininko kpt. A. Vaišvilos 1921 11 14 pareiškimas Nr. 1537 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 11, l. 211.

¹³ Generalinio štabo viršininko 2-ojo padėjėjo plk. ltn. K. Žuko 1921 10 26 raštas Nr. 6223 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 11, l. 212.

Krašto apsaugos ministerijos žinios jokia būdu negalima¹⁴.

Plk. V. Kurkauskas pažymėjo, kad jo žinioje yra tik nusavintų žemių generalinis planas su nuorodomis, iš ko ir kuriais metais šios žemės nusavintos, o jų nusavinimo aktai, turimomis žiniomis, saugomi Rusijos Vyriausioje karo technikos valdyboje. Iš ten jie turi būti paimti ir, remiantis Lietuvos–Sovietų Rusijos 1920 m. liepos 12 d. taiko sutarties IX str. 3 ir 4 punktais, perduoti Lietuvos valdžiai¹⁵.

1922 m. balandžio 3 d. viešai paskelbusi tų metų vasario 15 d. Steigiamojo Seimo priimtą žemės reformos įstatymą, kariuomenės vadovybė buvusios Kauno tvirtovės forto žemių likimą pavedė spręsti Vyr. štabo Operacijų skyriui. Jam buvo patikėta išsiaiškinti su buvusiais tų žemių savininkais ir Žemės ūkio ministerija stambesnių žemės plotų parcelavimo reikalus. Lemiamas žodis šiuo klausimu priklausė pastarajai. Vis dėlto Žemės ūkio ministerija, kad ir turėjo tokią teisę, raštu arba žodžiu atsiklausdavo Krašto apsaugos ministerijos nuomonės, tačiau dažniausiai, iš jos negavusi jokio atsakymo, savo darbą tęsdavo savarankiškai. Todėl vėliau, kai Krašto apsaugos ministerijos pareigūnai suprato, kad daugeliu atvejų buvo pažeisti jos interesai, kilo daug protestų, pretenzijų, skundų ir t. t. Vyriausybei dėl Žemės ūkio ministerijos sprendimų. Tačiau jau buvo per vėlu, nes ištaisyti pažeidimus buvo sunku, o dažnai ir nebeįmanoma.

1924 m. fortų žemės tvarkymo reikalus iš Vyr. štabo Operacijų skyriaus perėmė Karo butų skyrius, po poros metų gavęs leidimą juos perduoti Žemės reformos valdybai. Tai buvo padaryta remiantis tam tikrais aktais jau „post factum“¹⁶.

Nesant reikiamos apsaugos, be minėtos Kauno tvirtovei priklausiusių žemių parceliacijos, gausėjo ir kitokio pobūdžio jos objektų naikinimo atvejų. Sužinojęs apie vieną iš jų, krašto apsaugos ministras plk. ltn. B. Sližys 1923 m. balandžio 14 d. Generalinio štabo viršininko pirmąjį padėjėją mjr. J. Gričių ir karo technikos viršininką plk. V. Krukauską pasiuntė į tvirtovės 9-ąją bateriją padėties iširti. Nuvykę į nurodytą vietą karininkai konstatavo, kad nuo dviejų blindadžų jau beveik nukasta žemė, išlygintas didelis

¹⁴ Karo technikos viršininko plk. V. Kurkausko 1921 11 04 raštas Nr. 4564 Generalinio štabo viršininko 2-ajam padėjėjui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 16, l. 132.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 72.

baterijos apkasų plotas ir ten pat savavališkai statomas didelis mūrinis namas. Jų nuomone, kad ir koks ateityje būtų parengtas Kauno gynimo planas, 9-osios baterijos dislokacijos vieta neabejotinai palanki gynybai organizuoti. Iš jos galima užkirsti kelią priešo karo laivams, plaukiantiems prie Kauno Nemuno ir Nerimi. Be to, 9-oji baterija patogus stebėjimo visomis kryptimis punktas, kuriam lygaus nėra visoje Kauno apskrityje. Atsižvelgdamas į tai mjr. J. Gricius paprašė ministro plk. ltn B. Sližio imtis griežtų priemonių, kad 9-osios baterijos teritorijoje pradėti ardymo darbai būtų sustabdyti¹⁷.

Pasibaigus 1923 m. kovoms su lenkais dėl Valkininkų–Rūdiškių geležinkelio ruožo, kariuomenės dalys buvo atitrauktos į nuolatines dislokacijos vietas. Tačiau dar 1921 m. paskelbta direktyva Nr. 9 dėl numatyto jų išskirstymo plano vykdymo nustojo galioti tik formaliai. O anksčiau numatyti dalykai – Kauno gynyba, atitinkami veikimo būdai, svarbiausios pasipriešinimo kryptys ir pagrindiniai kariuomenės susitelkimo rajonai – liko tie patys arba nežymiai pakito.

Įvertinus šios direktyvos nustatytas gynybos linijas paaiškėjo, kad dideliose tarpuose tarp jų, atsižvelgiant į nūdienos karybos reikalavimus, reikia turėti atitinkamų technikos priemonių pagal gynybos ruožų paskirtį.

Kauno dešiniajame sparne, Ringaudų, Garliavos ir Vaišvydavos dvaro rajonuose, Pirmojo pasaulinio karo metu palei rusų ir vokiečių apkasų linijąėjusiam gynybos ruože, tuo metu jau nebebuvo gerai įrengtų pozicijų, tik išlikę pavieniai laukuose iš dalies užlyginti grioveliai. Ir spygliuotų tvorų beveik niekur nebeliko. Todėl kariuomenės dalys, kurioms direktyvoje buvo aiškiai suformuluota gynybos užduotis, dešiniajame sparne klaidžiotų pusiau apgriuvusių apkasų eilėse ir galų gale būtų priverstos veikti atvirame lauke.

Dėl tokių kariuomenės dalių veiksmų dešiniajame sparne būtų sunkiau veikti vidurinio baro Nemuno–Neries upių sektoriuje, kur buvo naujieji Lietuvos kariuomenės apkasai. Operacijų metu besiginančios dalys turėtų prisitaikyti prie naujų taktinių aplinkybių ir veikti savarankiškai, nederindamos savo veiksmų su analogišką užduotį atliekančiomis dešiniojo sparno dalimis.

Kairiajame sparne, į šiaurę nuo Neries, apkasų beveik nebuvo. Nors

¹⁷ Generalinio štabo viršininko 1-ojo padėjėjo mjr. J. Griciaus 1923 04 16 slaptas operatyvinis pareiškimas Nr. 484 krašto apsaugos ministrui, LCVA, f. 929, ap. 1, b. 410, l. 1.

šiam rajone pagal minėtą direktyvą buvo numatyta aktyviai vykdyti puolimą, būtų buvę labai pravartu nors svarbesnėmis kryptimis turėti gynybai pritaikytas, sutvirtintas pozicijas. Visa tai turint omenyje, pageidauta, kad inžinerijos pulkas dar 1923 m. vasarą dalį sezono skirtų nuo Pirmojo pasaulinio karo laikų likusių apkasų restauravimui, pasirinkęs tuos, kurie labiausiai atitinka gynybos planą ir yra tinkamiausi pajėgoms. Parengus gerą gynybos ruožą ir panaikinus klaidinantį apkasų labirintą, buvo galima nuodugniai iš anksto apgalvoti veiksmų ir ugnies planą, kuris tuo metu buvo sunkiai įsivaizduojamas¹⁸.

Generalinio štabo viršininko pirmasis padėjėjas plk. lt. J. Gricius, atskaidamas į šį raportą, tą pačią dieną kpt. S. Pundzevičiui nurodė:

1. Pasirūpinti, kad inžinerijos pulkas, naudodamasis Operacijų skyriaus medžiaga, parengtų vokiečių ir rusų Kauno rajone įrengtų svarbesnių įtvirtinimų ir apkasų schemą, kad prireikus būtų galima vietoje nuspręsti, kur įrengti apkasus. Schemoje turėjo būti nurodytas atstumas nuo svarbesnių objektų, taip pat tarp įtvirtinimų ir apkasų.

2. Lenkų fronte Lietuvos kariuomenės įtvirtinimus kartu su Vidaus reikalų ministerija pavesti saugoti gyventojams, kurių laukuose jie įrengti. Griežtai uždrausti ardyti spygliuotas tvoras ir sulygtinti apkasus.

3. Nerengti naujų įtvirtinimų, nes šiuo metu tai daryti netikslinga.

4. Neatidėliojant, vadovaujantis rezoliucijos 1–2 punktais, skirti atitinkamas užduotis¹⁹.

Tuo metu buvusios Kauno tvirtovės žemių likimu toliau rūpinosi ir Krašto apsaugos ministerijos vadovybė. 1924 m. birželio 2 d. krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys atkreipė žemės ūkio ir valstybės turto ministro dėmesį, kad buvusios Kauno tvirtovės žemės plotai, kuriuose yra nuolatinių ir laikinų įtvirtinimų, turi didelę reikšmę krašto gynybai, todėl privalo būti apsaugoti nuo sunaikinimo.

Krašto apsaugos ministerija tuo metu nagrinėjo, kurie buvusios Kauno tvirtovės plotai su įtvirtinimais tebeturi strateginę reikšmę. Turint omenyje klausimo svarbą ir sudėtingumą, galutinis sprendimas turėjo būti priimtas

¹⁸ L. e. Generalinio štabo Operacijų skyriaus viršininko pareigas kpt. S. Pundzevičiaus 1923 08 06 raportas Nr. 871 Generalinio štabo viršininko 1-ajam padėjėjui plk. lt. J. Griciui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 410, l. 7.

¹⁹ Plk. lt. J. Gricius 1923 m. rezoliucija, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 410, l. 38.

tų pačių metų rugsėjo 1 d. Atsižvelgdamas į tai, krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys paprašė žemės ūkio ir valstybės turto ministro nurodyti iki rugsėjo 20 d. sustabdyti buvusios Kauno tvirtovės žemių parceliavimą arba nuomą, neleisti kitoms žinyboms ir įstaigoms to daryti²⁰.

Sparčiai plečiantis Kaunui, laikinajai valstybės sostinei, augo įvairių įstaigų ir žinybų ne tik žemės, bet ir pastatų poreikis. Kai kurios iš jų ėmė žvalgytis į buvusios tvirtovės statinius. Vienos iš tokių – Teisingumo ministerijos – prašymu 1924 m. gegužės 14 d. įvykusiame Ministrų Kabineto posėdyje buvo nutarta jai perduoti tvirtovės IV fortą²¹.

Karo technikos viršininkas plk. V. Kurkauskas, gavęs Ministrų Kabineto reikalų vedėjo B. Dailidės rašto nuorašą su Vyr. štabo viršininko rezoliucija dėl IV forto perdavimo Teisingumo ministerijai, 1924 m. gegužės 30 d. skubiamame slaptame rašte pastarajam pareiškė, kad valstybės inžinerijos apsaugos klausimai priskirti jo kompetencijai, tad jokių būdu nesutinkąs su tokiu klausimo sprendimu ir nesirengia apeiti jo tylomis, nes šis nurodymas prieštarauja 1924 m. kovo 31 d. priimtam Karo Tarybos nutarimui. Jo nuomone, perduoti bet kokį fortifikacijos įrenginį, jau nekalbant apie fortus, turi būti leidžiama tik tam tikromis sąlygomis, kurias kiekvieną kartą nustato Krašto apsaugos ministerija.

Plk. V. Kurkausko teigimu, bet koks įtaisas, turintis karinę reikšmę, gali būti perduotas tik laikinai naudotis ir su būtina sąlyga, kad visokių rūšių darbai, susiję su jo konstrukcijos keitimu, taip pat mažinančios jo tinkamumą naudoti kovoje, galimi tik sutikus Krašto apsaugos ministerijai.

Atsižvelgdamas į iškelto problemos svarbą, plk. V. Kurkauskas paprašė šiuo klausimu duoti skubius nurodymus²². Ministrų Kabinetas 1924 m. birželio 4 d. posėdyje pakeitė savo ankstesnį nutarimą dėl IV forto perdavimo Teisingumo ministerijai, be to, sutiko perduoti jai II fortą ir kartu leisti imti plytas iš ardomo III forto²³.

²⁰ Krašto apsaugos ministro mjr. inž. B. Sližio 1924 06 02 raštas Nr. 10761 žemės ūkio ir valstybės turto ministrui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 71, l. 39.

²¹ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo B. Dailidės 1924 05 21 raštas Nr. 873 Krašto apsaugos ministerijai, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 7.

²² Karo technikos viršininko 1924 05 30 skubus slaptas raštas Nr. 118 Vyr. štabo viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 17.

²³ Ministrų Kabineto reikalų vedėjo B. Dailidės 1924 0 06 raštas Nr. 474 Krašto apsaugos ministerijai, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 19.

Krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys 1924 m. birželio 18 d. įrodinėjo ministrui pirmininkui, kad krašto gynyboje Kauno tvirtovė vis dar labai svarbi: pralaužus Lietuvos kariuomenės frontą, galima būtų greitai priešą sustabdyti prie fortų ir įtvirtinto Kauno ruožo. Čia galėjo būti sustabdytas priešininko puolimas ir sužlugdytas jo planas, o Lietuvos kariuomenei – sudarytos sąlygos pereiti į kontrpuolimą arba, pasitraukus už šios priedangos, susitvarkyti ir t. t. Krašto apsaugos ministras mjr. inž. B. Sližys teigė, kad ne tik fortų, bet ir kitų fortifikacinių įrenginių konstrukcijų keitimas, griovimas, naujų pastatų įtvirtintame ruože statyba ir panašūs darbai gali susilpninti įtvirtinimus ir išardyti visą įtvirtinimų gynimo sistemą, o tai skaudžiai atsilieptų karo metu.

Inž. mjr. B. Sližys pabrėžė, jog nuomonė, kad pastatai kariuomenei priklausančiose įtvirtinimų zonose yra nepavojingi, – klaidinga: jie yra geras taikynys, pritraukia priešą artilerijos ugnį, kurios galios joks pastatas negalės atlaikyti, bus sugriautas, užgrius jame ir arti jo esantys kovotojai, sudarys kliūtis ryšiui palaikyti, susisiekti ir veiksmams plėtoti, padarys materialinių nuostolių ir moraliai paveiks arti priešininko ugnies ardomų pastatų esančius Lietuvos kovotojus.

Krašto apsaugos ministras inž. mjr. B. Sližys paprašė ministrą pirmininką, bandant išlaikyti tvirtovės įrenginius nors iš dalies tinkamus kautynėms, imtis priemonių, kad visuose, taip pat Teisingumo ministerijai perduodamuose II ir III fortuose, kurių įrenginiai turi kovinę reikšmę, visų rūšių darbai, susiję su jų įrenginių konstrukcijų keitimu ir mažinantys pritaikymo kovai galimybes, būtų vykdomi tik Krašto apsaugos ministerijai sutikus²⁴.

1924 m. liepos 15 d. naujasis krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas slaptame rašte ministrui pirmininkui tvirtino, kad ginkluotame susirėmime su priešą praradus Kauną, visa tauta patirtų didžiausią moralinį smūgį, o kitos valstybės turėtų pretęstą tikėti, kad Lietuva negyvybinga valstybė, nes nesugeba net savo sostinės apginti. Kilus karui, mes vieni, teigė T. Daukantas, nesugebėsime kariauti ne tik su keliais, bet net su vienu daug galingesniu už mus priešą. Pasak plk. T. Daukanto, karo atveju vieni ir neliksime, tikėtina, kad kitos valstybės vienu ar kitu būdu mums teiks

²⁴ KAM inž. mjr. B. Sližio 1924 06 18 raštas Nr. 10959 Ministrui Pirmininkui, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 357, l. 38.

pagalbą. Bet jos galime sulaukti tik tada, kai parodysime savo atsparumą, sulaikydami priešų puolimą.

Plk. T. Daukanto teigimu, ne tik kaip Lietuvos tautinį ir kultūros centrą, bet ir kaip punktą, turintį didžiausią Lietuvoje strateginę reikšmę, Kauną reikia ginti išnaudojant jo karinių įtvirtinimų ruožą – fortus ir visą fortifikacinių pastatų sistemą. Nors Pirmojo pasaulinio karo metu paaiškėjo, kad ne visos tvirtovės pateisino lūkesčius ir buvo galingos priešų artilerijos suardytos, jis apskritai pabrėžė tvirtovių reikšmę, nes kai kurios iš jų netgi lėmė karo rezultatus.

Plk. T. Daukantas teigė, jog Kauno fortai, nors ir statyti 1870 m., pradėjus naudoti fugasus ir didesnės galios artileriją, 1877–1880 m. buvo perstatyti, įrengti atsparūs blindadžai, galintys atlaikyti 6–12 colių^{25*} kalibro sviedinių smūgius. Galinga vokiečių sunkioji artilerija sugriovė daug stiprių belgų tvirtovių. Neatsilaikė ir Kauno tvirtovė.

Lietuvos priešai tokios galios artilerijos neturėjo, tad Kauno fortai jiems buvo neįveikiamas taikynys. Jie negalėjo naudoti tiek sunkiosios artilerijos, kiek vokiečiai Pirmojo pasaulinio karo metu, kad Lietuvos kariuomenės veiksmai (sunkiųjų pabūklų gabenimas, statymas ir parengimas šaudyti) sutriktų.

Karo inžinerijos atžvilgiu Kauno tvirtovės fortai tiko priešui sulaikyti, suteikė galimybę jį gana iš toli stebėti, iš didelio nuotolio apšaudyti visas Kauno prieigas, iš fortų kaponierių ginti tarp jų esančius tarpus, palaikyti ryšius, nekliudomai aprūpinti besikaunančią kariuomenę ir t. t.

Taigi, visi Kauno tvirtovės privalumai leido net turint mažesnes pajėgas sustabdyti priešų puolimą, sužlugdyti jo planus, likviduoti Lietuvos kariuomenės fronto pralaužas, organizuoti kontrpuolimą, atakuoti priešų sparnus, laisvai manevruoti. Iš to matyti, kad Kauno tvirtovės fortai ir visa karinių statinių sistema įtvirtintame ruože suteikė galimybę organizuoti atkaklų pasipriešinimą ir sulaikyti priešų puolimą savo jėgomis.

Siekdamas užtikrinti šias galimybes, plk. T. Daukantas paprašė Ministrų Kabineto priimti tokio turinio nutarimą:

1. Leisti krašto apsaugos ministrui teikti Seimui įstatymą, kuriuo Kauno įtvirtinimai, jiems priklausantis žemės ruožas ir visi jame esantys fortifikaciniai statiniai ir įrenginiai būtų perduoti krašto apsaugos ministro

²⁵ * Colis – ilgio matas, lygus 25,4 mm.

žinion.

2. Kol įstatymas bus priimtas, vykdant žemės reformą, kiek tai bus susiję su pirmajame punkte nurodytomis žemėmis, kiekvienu atskiru atveju gauti krašto apsaugos ministro sutikimą²⁶.

Ministrų Kabinetas savo posėdyje 1924 m. liepos 15 d., apsvaustęs Kauno tvirtovės fortų klausimą, nutarė juos, kaip sustiprintus gynybos punktus, palikti Krašto apsaugos ministerijos žinioje²⁷.

Kariuomenės vadovybei įsigilinus į fortų ir viso įtvirtinto ruožo klausimą, įvertinus jų būklę, paaiškėjo, kad dauguma tvirtovės žemių, kur buvo pastatyti ilgalaikiai fortifikaciniai įtvirtinimai ir net specialūs įrenginiai, vadovaujantis Žemės reformos įstatymu, jau buvo išdalytos arba ilgam laikui išnuomos privatiems asmenims. Parceliacija daugiausia palietė VI ir VII fortus, kurie kaip tik buvo pastatyti svarbiausia – didžiausios tikėtinos grėsmės – kryptimi. Aptariamuoju laikotarpiu šių išparceliuotų smulkių sklypų savininkai pradėjo kurti ūkius, fortifikaciniai tvirtovės įrenginiai pamažu buvo užstatomi jų pastatais.

Buvo atvejų, kai mūriniai dviejų aukštų namai jau stovėjo ant svarbios tvirtovės sienos pylimo arba jo glasio^{28**}. Galima buvo laukti, kad netolimoje ateityje tvirtovės įrenginiai bus užstatyti trobomis ir mažais ūkiniais pastatais, o fortifikaciniai statiniai galutinai išardyti ir sunaikinti.

Toks svarbiausių krašto gynybos priemonių ardymas bet koku atveju buvo neleistinas ir nepateisinamas.

Krašto apsaugos ministerija visą laiką rūpinosi Kauno tvirtovės įrenginiais, siekdama apsaugoti nuo sunaikinimo, kad nesumažėtų jų reikšmė krašto gynybai, pagerėtų būklė. Bet nei protestai, nei pagrįsti įrodinėjimai nepadėjo – parceliacija ir toliau vyko, išdalytuose sklypuose dygo pastatai.

Siekdamas grąžinti tvirtovei jos kovinę reikšmę ir apsaugoti dar likusius nepalietus fortifikacinius įrenginius nuo sunaikinimo, krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas pasiūlė neatidėliojant imtis šių priemonių:

²⁶ KAM plk. T. Daukanto 1924 07 15 slaptas raštas Nr. 11232 Ministrui Pirmininkui, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 397, l. 44–45.

²⁷ Ministrų Kabineto kanceliarijos viršininko 1924 07 16 slaptas raštas Nr. 1301 krašto apsaugos ministrui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 26.

²⁸ ** Glasis – mažo nuolydžio (į priešininko pusę) žemių pylimas įtvirtinimo išorinio griovio priekyje.

1. Tuojau sustabdyti Kauno tvirtovės žemių parceliaciją (visų tų, kurias savo laiku Rusijos valdžia buvo priskyrosi tvirtovei) be Krašto apsaugos ministerijos sutikimo.

2. Gautuose žemės sklypuose naujakuriams, dar nepradėjusiems statybų, uždrausti statyti trobas, iki iš Krašto apsaugos ministerijos negaus leidimo.

3. Pateikti Seimui įstatymo, kuris panaikintų Krašto apsaugos ministerijos materialinę atsakomybę už statinių, pastatytų išparceliuotoje Kauno tvirtovės žemėje be Krašto apsaugos ministerijos sutikimo, sunaikinimą, kilus karui, projektą²⁹.

1924 m. spalio 17 d. Kauno tvirtovės klausimas svarstytas Karo Tarybos. Buvo nutarta parengti įstatymo, kuriuo remiantis buvusi Kauno tvirtovės žemė ir įrenginiai (fortai, pylimai, priešakiniai atramos punktai), reikalingi krašto gynybai užtikrinti, pereitų Krašto apsaugos ministerijos žinion, projektą.

Atsižvelgdamas į tai, krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas paprašė žemės ūkio ministro parengti skubų nutarimą šių žemių parceliacijai ir išparceliuotuose sklypuose vykstančioms statyboms, iki galutinai šis klausimas bus išspręstas, sustabdyti³⁰.

1924 m. lapkričio 26 d. Kauno fortų klausimas buvo apsvarstytas Ministrų Kabineto posėdyje. Išklausius krašto apsaugos ir žemės ūkio ministrų pranešimų apie Kauno fortų reikšmę Lietuvos gynybos reikalams ir namų statybą fortų rajonuose, vyriausybė pavedė šiems ministrams tarpusavyje viską išsiaiškinti ir parengti vyriausybei bendrą pranešimą³¹.

Rengiant Žemės reformos įstatymą visiškai buvo pamiršta žemė karo reikmėms, dėl ko ir kilo nesusipratimų: Žemės ūkio ministerija, vadovaudamasi šiuo įstatymu, pradėjo parceliuoti Kauno tvirtovės fortų žemę, kuri šaliai turėjo gana didelę gynybinę reikšmę. Pažymėtina, jog kai kurie fortai, augant miestui, atsidūrė jo teritorijoje ir neleido jam plėstis, bet šiuos

---

²⁹ KAM plk. T. Daukanto 1924 09 17 visiškai slaptas asmeninis raštas Nr. 11862 Ministrui Pirmininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 24–25.

³⁰ KAM plk. T. Daukanto 1924 10 17 raštas žemės ūkio ministrui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 474, l. 27.

³¹ Kauno fortų klausimas Ministrų Kabineto 1924 11 26 posėdyje, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 387, l. 338.

statinius buvo galima panaudoti gynybos reikalams.

Visapusiškai apsvarsčiusi šį klausimą, Krašto apsaugos ministerija, įvertinusi tiek bendrus (valstybės), tiek savo interesus ir pastaruosius kiek įmanoma sumažinusi, sutiko perleisti Žemės ūkio ministerijai fortų žemę, išskyrus dalį, kurią pasiliko gynybos poreikiams arba kaip kareivinių ir sandėlių rajoną.

Viename iš pasiliktų žemės plotų – pirmojoje (išorinėje) fortų linijoje, kurią sudarė X, IX fortai, Žemaitkiemis, Domeikava, Biruliškių sklypas prie pat geležinkelio, 1 km į rytus nuo Aukštųjų Amalių, Vaišvydavos dvaras, Rokai ir fortas apie 1 km į rytus nuo Ringaudų, – buvo daug įvairių fortifikacinių įrenginių. Krašto apsaugos ministerija šiuos atramos punktus, kuriuose taikos metu vykdavo taktikos pratybos, galėjo sutvarkyti ir parengti Kauno gynybai.

Vidurinėje fortų linijoje, kurią sudarė 1-oji baterija, I fortas, 2-oji baterija, II fortas, 3-ioji baterija, III fortas, 4-oji baterija, IV fortas, 5-oji baterija, V fortas, 6-oji baterija, VI fortas, VII fortas, 8 baterija ir VIII fortas, Krašto apsaugos ministerijai buvo palikti tik blindažai.

Rajonas tarp V ir IV fortų, į kurį įėjo ir Panemunės palivarkas, taip pat liko Krašto apsaugos ministerijai, nes jo reikėjo pratybų aikštėms, kurių tuo metu Kauno įgula neturėjo, įrengti³².

Karo technikos viršininko įsakymu 1925 m. pabaigoje įvairioms įstaiigoms ir asmenims buvo pavesta šių Kauno tvirtovės fortų, baterijų ir blindadžų apsauga:

1. I fortas – Žydų bendruomenės tarybai,
2. II ir III fortai – Kauno miesto valdybai,
3. VII fortas – Švietimo ministerijos centriniam archyvui,
4. VIII fortas – jo gyventojui Aleksui Mikliui,
- IV, V ir VI fortai buvo Krašto apsaugos ministerijos žinioje. X ir XI fortai, kaip sugriauti (suirę), kurį laiką liko be apsaugos.
5. II baterija – jos gyventojui S. Urbonavičiui,
6. III baterija – jos gyventojui A. Kazlauskui,
7. V baterija – jos gyventojui K. Žilinskui,
8. VII baterija – jos gyventojui L. Svetlauskui,

³² KAM dr. L. Bistro 1925 12 03 raštas Nr. 12035 žemės ūkio ministrui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 86.

9. VIII baterija – jos gyventojui J. Garbačiauskui,

I baterija buvo Artilerijos tiekimo skyriaus viršininko žinioje, IV baterija – sugriauta ir nesaugoma, VI baterija – Susisiekimo ministerijos, IX baterija – Švietimo ministerijos žinioje.

10. II baterijos dešinysis atskiras blindadžas (slėptuvė) – pil. V. Jankauskui,

11. II baterijos kairysis atskiras blindadžas (slėptuvė) – pil. A. Petrauskui,

12. VIII forto nuo Nemuno pirmieji trys blindadžai – pil. P. Apalinskui, trys tolesni – pil. A. Rišai, blindadžas minėto forto dešinėje – pil. M. Šarovui,

13. IX forto blindadžas (tarp IX ir X fortų) – pil. M. Kaganui.

Prie VI forto (reduto) esantis blindadžas-sandėlis buvo Artilerijos tiekimo skyriaus žinioje, Žaliajame kalne, Parodos aikštėje blindadžas-sandėlis – išnuomotas bendrovei „Vulkan“.

Pažymėtina, kad tuo metu fortuose dar buvo įvairaus turto. Jį likviduojant, sargybai reikėjo surinkti plytas, geležinkelio bėgius, metalines tvoras ir kt.³³

Ilgai vilkintą ir pagaliau Karo technikos valdybos Statybos skyriaus 1925 m. pabaigoje vėl iškeltą buvusios Kauno tvirtovės fortų klausimą Vyr. štabo viršininkas išsprendė taip: paneigė vadinamosios vidurinės linijos fortų reikšmę ir įrodė, kad reikia Krašto apsaugos ministerijai palikti visą išorinę fortų liniją. Šią nuomonę raštu išdėstė žemės ūkio ministrui ir dar pridėjo žemėlapi.

Į šį pranešimą gautas žemės reformos valdytojo atsakymas buvo neišsamus, nes pritarta tik pirmajai pasiūlymo daliai, t. y. sutinkama perduoti žemės reformos reikalams vidurinės fortų linijos žemę. Dėl antrojo punkto atsakomajame rašte, matyt, tyčia nieko nebuvo pasakyta. Taip buvo išaiškintas klausimas dėl perleidimo Žemės ūkio ministerijai visų vidurinės linijos ir perėmimo savo žinion išorinės fortų linijos žemės. Tačiau šį darbą pradėjęs Karo technikos valdybos Statybos skyrius susidūrė su kliūtimi: beveik visi Krašto apsaugos ministerijai reikalingi valstybinės žemės plotai neteisėtai buvo atsidūrę privačių asmenų rankose (pvz., Lontainiai,

---

³³ Karo technikos valdybos Statybos skyriaus Trobesių dalies vyr. ltn. S. Baltrimo 1926 01 15 pareiškimas Nr. 905 Statybos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 58.

Domeikava, Žemaitkiemis, Rokai, Biruliškis, iš dalies Vaišvydava ir Davalgainiai) arba Žemės ūkio ministerijos žinioje (Šakių palivarkas, Kumpių kaimas, Šilainių, iš dalies Vaišvydavos, Rokų ir Davalgainių kaimai, kurių niekas Krašto apsaugos ministerijai nenorėjo atiduoti). Iš kai kurių saviinkų net jokio atsakymo nebuvo gauta.

Tiekimų viršininkas plk. lt. V. Grudzinskas, surinkęs visus susirašinėjimo dokumentus, gen. lt. K. Ladygos patvirtintą žemėlapi ir žemės ūkio ministro 1926 m. spalio 30 d. raštą Nr. 16111, kuriame konstatuota, jog visos valdiškos žemės yra Žemės ūkio ministerijos žinioje, paprašė krašto apsaugos ministro, dar kartą ir jau galutinai išnagrinėjus reikalingų žemės plotų klausimą, nurodyti žemės ūkio ministrui visus tuos valstybinės žemės plotus perimti iš tuo metu neteisėtai juos valdžiusių asmenų ir perduoti Krašto apsaugos ministerijai³⁴.

Po 1926 m. pabaigoje Lietuvoje įvykusio karinio perversmo paastrėjus Lenkijos ir Lietuvos santykiams, kariuomenės vadovybė daugiau dėmesio ėmė skirti ir gynybos nuo priešų lėktuvų ir diržablių puolimų organizavimui. Įvertinus tuometės laikinosios sostinės Kauno padėtį ir reikšmę atsižvelgiant į būsimus frontus buvo aišku, kad šis miestas, kaip svarbus administracinis, karinis ir tiekimo centras, jau pirmosiomis kautynių dienomis virs pagrindiniu priešų aviacijos puolimo objektu.

Karinė vadovybė suprato, kad Kaunas sulauktų priešų lėktuvų maždaug per valandą, kai tik Lietuvai būtų paskelbtas karas, ir dar greičiau – užpuolus valstybės sienas, net jo nepaskelbus, ko, atsižvelgiant į tuometę Lietuvos priešų karinę etiką, bet kada buvo galima laukti. Todėl, siekiant nesuteikti priešui galimybės padaryti Lietuvai daug nuostolių pačioje karo pradžioje, jau pirmosiomis mobilizacijos dienomis demoralizuoti ir slopinamai paveikti mūsų visuomenės psichikos tuo metu, kai, vykstant mobilizacijai, būtina susiimti ir ryžtingai nusiteikti, reikėjo iš anksto parengti Kauno gynybos nuo oro eskadrilių planą, kurį būtų galima įgyvendinti per valandą ir kuris sudarytų sąlygas turimomis techninėmis priemonėmis kiek įmanoma sumažinti priešų aviacijos puolimų nuostolius.

Organizuojant Kauno gynybą nuo priešų aviacijos reikėjo nustatyti:

1. kurie punktai svarbiausi ir pažeidžiamiausi,

³⁴ Tiekimų viršininko plk. lt. V. Grudzinsko 1926 11 25 raštas Nr. 4680 krašto apsaugos ministrui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 49.

2. kokias gynybos priemones bus galima panaudoti.

Pažeidžiamiausi objektai, kurie galėjo būti padegti, susprogdinti arba apgadinti:

1. Artilerijos sandėliai.
2. Aviacijos parkas.
3. Geležinkelio stotis.
4. Geležinkelio tiltas.
5. Mediniai Kauno tiltai.
6. Krašto apsaugos ministerijos ir Seimo rūmai (sutrikdytas darbas)³⁵.

Šiuo atveju galėjo padėti aktyviosios ir pasyviosios gynybos priemonės. Aktyviai gynę būtų aviacijos naikintuvai, kurie, gavę Vyriausiojo štabo pranešimą apie priešų įsiveržimą į Lietuvos oro erdvę, nustatytu laiku turėjo pakilti ir tam tikra kryptimi atakuoti priešą. Apie visus priešų lėktuvų skrydžius Lietuvos kariuomenės fronto dalys privalėjo per atitinkamus štabus pranešti Vyr. štabui: nurodyti fronto ar vietovės perskridimo laiką ir kryptį.

Kiekviename mieste ir miestelyje (kur buvo telefonas) vietos valdžia privalėjo organizuoti priešų lėktuvų stebėjimą, nurodyti vietovės perskridimo laiką ir skridimo kryptį.

Atkreiptinas dėmesys į nedidelį Lietuvos naikintuvų skaičių ir jiems keliamų uždavinių įvairovę (be to, į tai, kad puolimo metu ne visi naikintuvai galėjo būti Kauno aerodrome). Jie ne visada būtų įstengę nuvyti priešų bombonešius, dengiamus savų naikintuvų.

Taigi, puolant Kauną aviacijos eskadrilėms, nors ir sutelkus gynybai visas oro pajėgas, dalis arba visi priešų bombonešiai galėjo prasiveržti ir nusileidę iki kelių šimtų metrų virš miesto pradėti bombarduoti sandėlius, geležinkelio stotį, tiltus ir t. t.

Tokiu atveju prieš šiuos lėktuvus reikėjo naudoti pasyviąsias gynybos priemones – zenitinius pabūklus ir kulkosvaidžius, šaudančius šarvamušėmis kulkomis.

Nors pasyviosios gynybos priemonės ne tokios pavojingos priešų eskadrilėms kaip aktyviosios ir numušti lėktuvą jomis gana sunku, vis dėlto jos turi didelę reikšmę, nes nesuteikia galimybių priešų orlaiviams nusi-

---

³⁵ Plk. A. Jonavičius, Kauno gynimas nuo priešų oro eskadrilių 1926 m., *LCVA*, f. 510, ap. 1, b. 98, l. 235.

leisti žemiau ir tokiu būdu sumažina bombų pataikymo tikimybę. Tinkamai organizuota pasyvioji gynyba savo užtveriamąją ugnimi dažnai neleidžia prasilausti pro artilerijos ugnies ešeloną. Žinoma, pasiryžus žūtbūt subombarduoti numatytus punktus, kad ir kokie dideli būtų nuostoliai, prieš lėktuvai prasilauš pro artilerijos ugnies ešeloną ir skrisdami žemiau turės galimybę gana taikliai mėtyti bombas. Labai žemai skrendantys prieš lėktuvai galės išvengti artilerijos ešelonu ugnies, bet paklius į kulkosvaidžių ugnies zoną. Kulkosvaidžiai galėjo paleisti ugnį į lėktuvus, skrendančius ne daugiau kaip 1 000 m aukštyje.

Tuo metu, Lietuvos pajėgoms neturint zenitinių pabūklų, pasyviąją gynybą būtų tekę užtikrinti lengvaisiais lauko pabūklais. Tam tikslui jie buvo statomi ant atitinkamų stovų, nuo kurių buvo galima šaudyti didesniu kampu ir visomis kryptimis. Bet kokios priešlėktuvinės artilerijos veiksmas turėtų didelę moralinę reikšmę vietos gyventojams ir to rajono kariuomenei.

Lietuvoje pritaikyti šaudyti į prieš lėktuvus buvo galima rusiškus 3 colių pabūklus, nes tik šios patrankos turėjo naujus patikimus nuotolinius degtuvus. Kitų sistemų pabūklai, kuriuos buvo galima naudoti kaip zenitinę artileriją, tuo metu jų neturėjo³⁶.

Baterijos turėjo būti pastatytos taip, kad:

1. svarbiausiomis kryptimis iš dviejų baterijų būtų galima paleisti užtveriamąją ugnį,

2. baterijų ugnis (sviediniai) keltų mažiausią pavojų vietos gyventojams ir pastatams,

3. vienos baterijos neapimamas plotas būtų apšaudomas iš kitų baterijų,

4. oro erdvė virš svarbesnių punktų būtų apšaudoma iš dviejų baterijų.

Kaunui, jo tiltams, sandėliams, Aviacijos pulkui ir t. t. nuo prieš lėktuvų ginti reikėjo pastatyti 3 baterijas: pirmąją – Žaliojo kalno rajone, antrąją – A. Fredoje, trečiąją – A. Šančiuose. Ši jų išdėstymo tvarka sudarė galimybę paleisti užtveriamąją ugnį kiekviena numatyta kryptimi iš dviejų baterijų. Iš baterijos Žaliajame kalne buvo galima apšaudyti Aleksoto tilto, Aviacijos parko, geležinkelio tilto ir geležinkelio stoties, Artilerijos sandėlių, Krašto apsaugos ministerijos ir Seimo rūmų, iš baterijos A. Fredoje – Aviacijos angaro, Artilerijos sandėlių, geležinkelio stoties ir tilto,

³⁶ Ten pat, l. 236.

Panemunės tilto, Krašto apsaugos ministerijos ir Seimo rūmų, taip pat Šančių kareivinių, iš baterijos A. Šančiuose – Artilerijos sandėlių, geležinkelio stoties ir tilto, Panemunės tilto, Krašto apsaugos ministerijos rūmų, A. Panemunės kareivinių ir iš dalies Šančių kareivinių rajonus.

Pagal šaudymo į lėktuvus taisykles, kiekvieną bateriją turėjo sudaryti 4 pabūklai, tačiau, turint omenyje, kad jų turėta mažai, teko pasitenkinti 3 baterijomis po 2 pabūklus, iš bėdos – 2 baterijomis po 2 pabūklus, vieną pastačius Žaliajame kalne, kitą – A. Fredoje.

Žinoma, turint tiek mažai pabūklų ir dar ne zenitinių, apie tikrai veiksmingą užtveriamąją ugnį negalėjo būti nė kalbos.

Kiekviena baterija privalėjo turėti 2–3 šoninius sekimo punktus, iš kurių būtų galima įvertinti savo patrankų sviedinių lėkimo tolį. Tokie baterijos Žaliajame kalne punktai galėjo būti VI fortas, Rotušė ir geležinkelio stotis. Baterijai A. Fredoje kaip sekimo punktai tiko I fortas, Napoleono kalnas ir geležinkelio stotis. Visų baterijų ir kulkosvaidžių veiksmams derinti ir ugniai valdyti dar turėjo būti išrinktas vienas sekimo punktas, skirtas priešlėktuvinės artilerijos ir kulkosvaidžių viršininkui. Jo pageidautina vieta – baterijų centre, aukštoje vietoje, arti Vyr. štabo Operacijų skyriaus viršininko, su kuriuo priešlėktuvinės gynybos viršininkas galėtų susisiekti telefonu. Labiausiai tokiam punktui įrengti tiko aikštelė ant Krašto apsaugos ministerijos stogo arba aikštelė ant stulpų jos sode.

Kiekviena baterija privalėjo turėti galimybę palaikyti ryšį telefonu su priešlėktuvinės gynybos viršininku, gretima baterija – su viršininko centriniu punktu ir tiesiogiai su visais sekimo punktais³⁷. Vietos telefono linijos dar taikos metu turėjo būti iš anksto nutiestos ant stulpų, kad, prijungus telefonus, centrinis ryšys būtų užtikrintas per valandą.

Kulkosvaidžius reikėjo statyti ant specialiai įrengtų stovų, suteikiančių galimybę šaudyti dideliu kėlimo kampu. Kaunui nuo priešo lėktuvų apginti juos reikėjo pastatyti šiose vietose:

1. Artilerijos sandėliuose – 2–4 vietose,
2. Aviacijos angare ir parke – 2–4 vietose,
3. geležinkelio stotyse ir prie tilto – 2 vietose,
4. Krašto apsaugos ministerijoje – 2 vietose,
5. Seimo rūmuose ir prie Kauno medinių tiltų – po vieną kulkosvaidį

³⁷ Ten pat, l. 236–237.

(pageidautina).

Paskelbus mobilizaciją, visi šie kulkosvaidžiai, telefonai ir juos naudojantys kulkosvaidininkai turėjo pereiti priešlėktuvinės gynybos viršininko žinion³⁸.

Skirtingos pozicijos, nei artilerijos viršininkas plk. A. Jonavičius, priešlėktuvinės Kauno rajono apsaugos klausimu 1927 m. pabaigoje laikėsi Gen. štabo Operacijų skyriaus viršininkas plk. B. Jakutis. Nesvarstydamas, ar galima naudoti ugnies priemones prieš Lietuvos teritorijoje pasirodžiusį Lenkijos lėktuvą, jis pareiškė, kad minėtas artilerijos viršininko projektas, nors ir gerai apgalvotas, praktiškai nepritaikomas dėl materialinių dalykų: neturima specialių, priešlėktuvinei artilerijai skirtų, šovinių, šaudymo korektūrų skaičiavimo prietaisų ir tam parengtų specialistų.

Taigi, kulkosvaidžiai tuometėmis sąlygomis efektyvios priešlėktuvinės gynybos negalėjo užtikrinti, nes tam reikėjo specialių prietaisų (korektūrų skaičiavimo) ir parengto personalo. Projekte siūloma sistema, esant tokiai materialinei ir techninio aprūpinimo situacijai, ne tik kad nebūtų pateisinusi išlaidų (išseiktų lėšų ir žmonių išteklių), o netgi kėlusį pavojų taikiems Kauno rajono gyventojams ir vis vien nepadėjusi pasiekti tikslo.

Tačiau plk. B. Jakutis sutiko su artilerijos viršininko plk. A. Jonavičiaus nuomone, kad „aviacija buvo prieinamiausia gynimosi priemonė, kol nebuvo karo, nes negalima numatyti, jog pozicijoje stovėtų pabūklai bei kulkosvaidžiai su žmonių personalu, ryšiais ir lauktų atskrendant atsitiktinio priešo lėktuvo“³⁹.

Operacijų skyriaus viršininkas teigė:

1. Priešlėktuvinė Kauno rajono apsauga turėtų remtis jau nuo demarkacijos linijos nustatymo dienos naudojamu sekimo sistemos projektu.

2. Priešlėktuvinė Kauno rajono apsauga turi būti pavesta naikintuvams, kurių pagalbinė bazė (2 naikintuvai) gali būti įkurta Alytuje. Visus priešlėktuvinės apsaugos elementus sujungus atrodė, kad Alytaus pagalbinis aerodromas visiškai tiktų kovai su lenkų lėktuvais, skrendančiais Lyda–Kaunas, Vilnius–Kaunas, Gardinas–Kaunas ir Suvalkai–Kaunas kryptimis. Pirmiausia reikėjo apsaugoti dvi svarbiausias kryptis: Lyda–Kaunas ir

³⁸ Ten pat, l. 238–239.

³⁹ Operacijų skyriaus viršininko plk. B. Jakučio 1927 10 04 slaptas raštas dėl priešlėktuvinės Kauno rajono apsaugos, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 578, l. 60.

Vilnius–Kaunas⁴⁰.

Pasiūlius įsigyti vieną priešlėktuvinę bateriją, plk. B. Jakutis pareiškė, kad šiuo metu šis sumanymas visiškai neracionalus dėl šių priežasčių:

a) Priešlėktuvinė baterija – nepaprastai brangi priemonė.

b) Priešlėktuvinės baterijos išlaikymas glaudžiai susijęs su remonto dirbtuvėmis.

c) Šiai baterijai prižiūrėti ir naudoti reikia labai gerai parengtų specialistų, kurių, deja, Lietuvoje nėra.

Atsižvelgdamas į tai, plk. B. Jakutis pasiūlė:

a) Parengti 2 specialistus.

b) Išklausti šių 2 specialistų nuomonę dėl tinkamiausios esamomis sąlygomis priešlėktuvinės artilerijos.

c) Skirtus pinigų panaudoti dviem ar trimis paprastoms lauko baterijoms pirkti (šios ginkluotės spragai užpildyti).

d) Pirmiausia įsigyti priešlėktuviniam šaudymui iš sunkiųjų kulkosvaidžių vokiškų 08 tipo stovų, kurie buvo išbandyti per ketverius Pirmojo pasaulinio karo metus.

e) Suformuoti prie kiekvienos baterijos iš atskirų kariuomenės dalių sudarytą būrį (4 kulkosvaidžių), skirtą kovai su priešo lėktuvais.

Šiems jau parengtiems būriams ateityje ir bus galima pavesti Kauno priešlėktuvinę apsaugą⁴¹.

1926 m. pabaigoje Kauno tvirtovės išorinėje fortų linijoje veikė 4 apsaugos skyriai.

Buvo sudarytas Krašto apsaugos ministerijai tuo metu reikalingų žemės plotų aprašas:

A. Kauno tvirtovės apsaugos I skyrius (nuo Nemuno iki geležinkelio, iš pietų pusės nuo miesto).

XI fortas. Marvos ir Norkiškių dvarų ir Mironiškių kaimo gyventojų 1913 m. nusavinta žemė. Iš viso apie 7–8 ha (be plentų). Tuo metu buvo pradėti kasimo darbai ir likęs vienas didelis susprogdintas blindazas. Pastatų nebuvo (sudeginti). Projektuojamo forto nuo Noreikiškių į 2-ąją bateriją plento dalis vietos gyventojų suarta. Patį fortą žemės tvarkytojas iki tol buvo išnuomojęs dviem Mironiškių kaimo gyventojams ir netoli žemės

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Ten pat, l. 61.

gavusiam plk. J. Korevai. Vėliau šią žemę perėmė valdyti Krašto apsaugos ministerija ir išnuomojo tiems patiems gyventojams, nors ribos ir nebuvo nustatytos.

Šiame apsaugos skyriuje savo laiku rusų valdžios atstovai buvo numatę nusavinti Teleičių, Naugardiškių ir Narvilės dvarų žemę, tačiau nespėjo.

B. Kauno tvirtovės apsaugos I skyrius (nuo geležinkelio iki Nemuno).

Rokų fortas. Pajiesio dvaro, Rokų ir Ražiškių kaimų gyventojų 1913 m. nusavinta žemė. Pats fortas turėjo būti Rokų kaimo gyventojų Bartlingo (iš dalies ir Pečiukaičio) žemėje. Šioje vietoje dar rusų buvo pradėti fortų kasimo darbai. Prie forto dviejuose slėniuose buvo 2 vidutinio dydžio betoniniai blindažai.

1925 m. buvo išparceliuota buvusio Pajiesio dvaro žemė prie Jiesios upės ir geležinkelio. Be kitų asmenų, šios žemės gavo ir mjr. J. Josiukas. Fortą valdė buvęs šios žemės savininkas Bartlingas, jame dar buvo likę keli rusų pastatyti pastatai.

Kad išsiaiškintų šios žemės ir pastatų priklausomybę, Krašto apsaugos ministerija 1926 m. kreipėsi į Žemės ūkio ministeriją. Žemės buvo likę apie 5–6 ha. Kur ne kur stūksojo rusų valdymo laikais pastatyti pasienio stulpai.

Zasciankos dv. fortas. Rokų kaimo gyventojų L. Deltuvos ir T. Buziko (po 5–7 ha) 1914 m. nusavinta žemė. T. Buziko žemėje rusų buvo pradėtas rengti fortas, bet, iškasus kelis apkasus, daugiau nieko nepadaryta. Šioje vietoje ir liko tie keli apkasai, keliolika ritinėlių vielų užtvarams ir drenažui įrengti. Abu minėti gyventojai žemę apie apkasus arė, o apkasais naudojami kaip ganykla.

Be to, ties Zasciankos įtvirtinimu rusai buvo numatę įrengti poligoną, todėl buvo atlikti ir kai kurie darbai, tačiau sumanymas taip ir liko neįgyvendintas. Kur ne kur liko stulpų. Reikėjo išsiaiškinti, kas yra šios žemės savininkas – pirmieji savininkai ar valdžia.

Vaišvydavos fortas. Kairėje plento pusėje nuo Rogalių palivarko ir Pakalniškių kaimo 1914 m. nusavinta ūkininkų A. Reko, A. Milčiūno, P. Karvelio, A. Zutelio ir kitų žemė, iš viso apie 30–35 ha. Dešinėje plento pusėje 38 ha Vaišvydavos dvaro 1913 m. nusavintos žemės.

Kairėje plento pusėje buvo pastatyti, vėliau nugriauti 2 betoniniai statiniai, dešinėje – 1 didelis betoninis statinys ir daug medinių statinių. Vė-

liau žemės tvarkytojas, susitaręs su Atstatymo komisariatu, šiuos statinius pardavė iš varžytinių, likusius kelis pastatus kairėje pusėje (gyvenamąjį namą ir tvartą) išnuomojo 9 pėst. pulko mjr. V. Zlataravičiui, dešinėje pusėje (gyvenamąjį namą, tvartą ir sandėlius) – atsargos karo valdininkui Štombergui.

Buvusio Rogalių palivarko žemė 1925 m. buvo žemės tvarkytojo išparceliuota, Pakalniškių kaimo žemę valdė to paties kaimo buvę savininkai. Taigi liko tik Vaišvydavos dvaro žemė (38 ha), tačiau ir jos dalis jau priklausė J. Samuliui (5 ha), A. Zilinkevičiui ir J. Kapočiui (10 ha). Šie perdavimo sandoriai nebuvo galutiniai, 1926 m. jie dar turėjo būti patvirtinti.

Krašto apsaugos ministerija buvo prašiusi Žemės reformos valdybos šį plotą palikti jos reikmėms.

C. Kauno tvirtovės apsaugos III skyrius (Vieškūnų fortas – nuo Nemuno iki Neries).

Geležinis Amalių fortas. Apnarų dvaro ir Vieškūnų kaimo gyventojų 1913 m. nusavinta žemė, iš viso apie 40 ha. Šioje vietoje rusų valdžia buvo pradėjusi fortą rengti, tačiau, be pastatytų trobesių, beveik nieko nebuvo padaryta. Vėliau karo metu čia buvo gerokai sustiprinta viena apkasų sistema (su mažų blindaužų grandine), einanti nuo Nemuno per Davalgonių mišką, Narupio ir Vaistariškių kaimus, Lontainius, Domeikavą iki X forto. Blindaužai buvo įrengti beveik kas 50 ir 100 m. Pačiame forte buvo daug pastatų, juos žemės tvarkytojas su Atstatymo komisariatu 1920–1921 m. likvidavo. Liko tik jų pamatai: visa ši žemė tų pačių ūkininkų, kurie savintis jos dar nediršo, buvo slapta naudojama kaip ganykla. Ties Nemunu privačioje (buv. Pažaislio vienuolyno, vėliau išparceliuotoje) žemėje taip pat buvo blindaužų ir vielų užtvarų (plačiomis juostomis), jos trukdė ūkininkams laukus dirbti. Vielos buvo labai daug. Be to, pačiame forte riogsojo įmūrytos akmenims skaldyti mašinos liekanos (korpusas). Pro fortą ėjo plentas iš Petrašiūnų ir Davalgonių fortų. Dėl šių žemių priklausomybės dar buvo neaišku.

Davalgonių fortas. Ūkio žemės banko ir Naujasodžio kaimo ūkininkų 1914 m. nusavinta žemė, be apkasų, nieko nedaryta. Keli apkasai ir blindaužai sudarė vieną apkasų sistemos grandį. Apkasai ėjo pamiške, Davalgonių dvaro žeme, kurią žemės tvarkytojas jau buvo išparceliavęs, todėl ūkininkai galėjo savavališkai šiuos apkasus lyginti, o blindaužus ardyti.

Miškas liko Miškų departamento žinioje, dalį jo pasisavino pirmieji savininkai, Naujasodžio kaimo gyventojai. Jame buvo likę keli rusų statyti pastatai, juos tuo metu valdė, prižiūrėjo ir remontavo miškų urėdas.

Taigi visi mažieji apkasai ir blindažai liko svetimoje (išparceliuotoje) žemėje. Be to, čia buvo daug spygliuotos vielos, kuri kliudė ūkininkams laukus dirbti. To žemės ploto priklausomybės klausimas nebuvo išsiaiškintas.

Biruliškių fortas. Davalgonių dvaro servitutininkų P. Narausko ir E. Jaruševičienės 1913 m. nusavinta žemė. Čia taip pat, be apkasų, daugiau nieko nebuvo. Blindažai priklausė tai pačiai sistemai, kuri, kirtusi Ukmergės plentą, ėjo palei Nerį. Nebuvo jokių pastatų. Tuo metu ten atvirame lauke buvo likusi tik dalis akmenims skaldyti mašinos ir geležinė keturratė platforma.

Visą šią žemę valdė tie patys savininkai. Biruliškėse valstybinės žemės jau nebebuvo. Prie forto ėjo plentas.

Nausėdžio, Vaistariškių ir Kleboniško kaimai. Šiose vietose rusai jau buvo nusavinę žemę tvirtovės reikmėms, buvo pratęstas siaurasis geležinkelis nuo Biruliškių per Nerupio, Nausėdžio kaimus į Muravos stovyklas. Dabar dalį šių žemių valdė ūkininkai, dalį – Miškų departamentas. Ties Kleboniško kaimu, ant Neries kranto, atvirame lauke stovėjo mašina žemei arti, niekieno neprižiūrima, likusi dar nuo Pirmojo pasaulinio karo.

Visi privažiavimai prie šių vietovių buvo labai blogi. Muravos stovyklos buvo parduotos dar vokiečių, o pačią vietovę valdė miškų urėdas. Kur ne kur stovėjo išlikę stulpai. Žemės priklausomybė, kaip ir kitose vietovėse, – neaiški.

D. Kauno tvirtovės apsaugos IV skyrius (nuo Neries iki Nemuno).

Lontainių fortas. To paties kaimo ūkininkų 1913 m. nusavinta žemė. Liko tik įrengti apkasai ir maži blindažai (tos pačios grandinės tęsinys). Be to, šioje vietoje buvo daug rusų statytų ir vokiečių iš varžytinių parduotų pastatų. Likusiuose dviejuose įsikūrė Lontainių valsčiaus valdyba, o į namus pretendavo Statybos inspekcija. Tuo metu šiuos pastatus ji sutiko perleisti Krašto apsaugos ministerijai.

Žemę valdė tie patys ūkininkai, kurie ją dirbo iki Pirmojo pasaulinio karo. Gretimo Romaškių kaimo žemėje taip pat buvo daug apkasų ir blindažų. Čia gulėjo ir nepanaudotų rengiant apkasus ir blindažus cilindrus.

Domeikavos fortas. Domeikavos palivarko, Žemaitkiemio ir Ražių

kaimų ūkininkų 1913 m. nusavinta žemė. Rusų valdžios metais ten buvo įrengta keletas pastatų ir keli dideli, sveiki išlikę blindažai. Be to, buvo iš-kasta daug apkasų. Žemės dalį, kuri priklausė Domeikavos palivarkui, jo savininkas Martusevičius pardavė buvusiam žemės įgaliotiniui, o pats pa-bėgo į Lenkiją.

Šakių fortas. Žemė nusavinta iki 1913 m. Visas fortas atiduotas Kauno dvasinės seminarijos prokuratoriui kun. Petrošiui.

Kumpių fortas. Žemė 1914 m. paimta iš to paties kaimo ūkininkų. Įrengtas vienas didelis blindažas Nr. 3 (62 x 12 m), tokio pat dydžio blin-dažas Nr. 1 buvo Domeikavoje, Nr. 2 – Žemaitkiemyje.

Linkuvos fortas. Linkuvos Strumilos dvaro iki 1913 m. nusavinta žemė. Šioje vietoje buvo įrengtas vienas didelis (62 x 12 m) blindažas Nr. 4 ir nemažai apkasų bei nedidelių blindažų.

Šilainių fortas. Pastatytas didelis blindažas Nr. 5 (62 x 12 m), kaip Do-meikavoje, Žemaitkiemyje ir Kumpiuose. Žemė paimta iš to kaimo ūki-ninkų. Jos buvo labai mažai.

IX fortas. Žemė, blindažai ir visi įrenginiai valdomi Krašto apsaugos ministerijos. Ribos aiškios. Fortas laikinai paverstas sunkiųjų darbų kalėji-mu ir pavaldus Teisingumo ministerijai. Žemės – apie 82 ha.

X fortas. Romainių palivarko 1913 m. nusavinta žemė buvo Krašto ap-saugos ministerijos žinioje, nors dėl tenykščio miško prižiūrėta ir Raudon-dvario miškų urėdijos. Į žemę buvo daug pretendentų, o kartu ir teismo bylų⁴².

Susidarius tokiai padėčiai reikėjo:

1. Atsižvelgiant į duomenis nustatyti, kiek tikrai reikia turėti išorinės linijos žemės ir kuriose vietose.

2. Nustatyti, ką daryti su visais blindažais, nes jie, niekieno netvarkomi, sparčiai nyko.

3. Nuspręsti, ką daryti su apkasais, vielų kliūtimis ir blindažais, kurie, įrengti privačiuose laukuose, trukdo ir padaro daug nuostolių ūkininkams.

4. Nutarti, kas pasirūpins fortuose likusiomis mašinomis, nes jos, dide-lės, sunkios, nepatogios pervežti, yra sunkiai privažiuojamos vietose.

---

⁴² Karo technikos valdybos Statybos skyriaus Trobesių dalies vedėjo vyr. ltn. S. Baltrimo žinios apie Kauno tvirtovės išorinės fortų linijos ir Krašto apsaugos ministerijai reikalin-gų žemės plotų būklę 1926 m. lapkričio 15 d., LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 52–55.

5. Visus klausimus tuojau pat spręsti, kadangi kai kurias išorinės linijos žemes tais metais buvo numatyta išparceliuoti (Vaišvydavos, Linkuvos dvaras), kitas – gražinti savininkams.

6. Neatidėliojant per Žemės ūkio ministeriją išsiaiškinti visų šių Krašto apsaugos ministerijai reikalingų žemės plotų priklausomybę, t. y. tuomečius jų savininkus ir, jei tie plotai arba dalis jų nepriklauso valstybei, formaliai jiems leisti šeimininkauti, t. y. dokumentiškai tai viešai pripažinti, nes tuo metu šia žeme pirmieji jos savininkai naudojosi be Vyriausybės pritarimo⁴³.

Ilgą laiką atstovavęs Krašto apsaugos ministerijos interesams įvairiose žemės ūkio įstaigose Trobesių dalies vedėjas vyr. lt. S. Baltrimas įsitikino, kad pastarosios nekeičia savo pozicijos dėl išorinės fortų linijos padėties, ir priėjo prie išvados, kad šią žemę Krašto apsaugos ministerijai vargu ar bus įmanoma atgauti.

Žemės ūkio ministerijos valdininkai visas išorinės linijos žemes, į kurias pretendavo Krašto apsaugos ministerija, arba laikė privačia nuosavybe, arba, jei ji buvo valstybinė, skubėjo išparceliuoti, tyliai išdalyti be šios ministerijos žinios. Buvo net įtarimų, kad tik išparceliavus žemę būdavo kviečiamas Krašto apsaugos ministerijos atstovas ir jam pareiškama, jog ministerijos pretenzijos nepagrįstos ir šiaip jau nesvarbios. Vyr. lt. S. Baltrimas, iškėlęs vieną ar kitą klausimą dėl šių žemių gražinimo, gaudavo visiškai neįtikinamus atsakymus, rodančius, kad šie valdininkai jokių argumentų neturi ir žygių nesiėmė.

Kadangi fortų klausimas vis dar nebuvo baigtas svarstyti ir Trobesių daliai trukdė tinkamai atlikti darbą, vyr. lt. S. Baltrimas, pristatydamas vadovybei savo surinktas žinias apie išorinės fortų linijos ribas, paprašė vadovybės imtis priemonių, kad šis klausimas nebūtų vilkinamas ir būtų galutinai išspręstas⁴⁴.

Paaštrėjus Krašto apsaugos ir Žemės ūkio ministerijų santykiams Kau-
no tvirtovės fortų žemės atgavimo ir perleidimo kitoms žinyboms ar asmenims klausimu, 1927 m. spalio 17 d. l. e. karo technikos viršininko pareigas plk. inž. S. Dirmantas skubiame raporte Vyr. štabo viršininkui prašė nuro-

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Trobesių dalies vedėjo vyr. lt. S. Baltrimo 1927 05 07 pareiškimas Nr. 42 Karo technikos valdybos Statybos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 51.

dyti, kurio pareigūno – ministro, tiekimų ar karo technikos viršininkų – kompetencijai priklauso galutinis sprendimas.

Iki tol šis klausimas nebuvo svarstytas. Pavyzdžiui, 1924 m. rugsėjo 6 d. Karo technikos valdybos viršininkas Kauno apskr. žemės tvarkytojui raštu Nr. 1508 pranešė, kad krašto apsaugos ministras pageidauja, jog aviacijos karininkams būtų paskirti žemės sklypai kuo arčiau aviacijos rajono. Tuo tikslu, matyt, Krašto apsaugos ir Žemės ūkio ministerijų dėl žemės perleidimo buvo susitarta: ji buvo išparceliuota, ir kai kurie karininkai joje pasistatė gyvenamuosius namus.

L. e. karo technikos viršininko pareigas plk. inž. S. Dirmantas, sužinojęs, kad tiekimų viršininkas pareiškė protestą dėl minėtų sklypų naudojimo būdo, 1927 m. spalio 17 d. skubiamame raporte kreipėsi į Vyr. štabo viršininką, prašydamas atsakyti į šiuos klausimus:

1. Koks viršininkas galutinai sprendžia žemės perleidimo ir naudojimo klausimus?

2. Jeigu šie klausimai priklauso tiekimų viršininko kompetencijai ir jo padaliniai rengia šias bylas, ar ne geriau, kad ir Krašto apsaugos ministerijos juridinis atstovas būtų jei ne tiekimų viršininkas, tai bent jam pavaldus asmuo?

3. Jeigu dėl kokių nors priežasčių atstovu būtų paliktas karo technikos viršininkas, ar tiekimų viršininko nuomonės šiuo atveju jis privalėtų paisyti, ar ne?

Plk. inž. S. Dirmantas manė, kad karo technikos viršininkas Kauno tvirtovės žemėmis labiau suinteresuotas negu teikimų viršininkas ir čia yra jo kompetencija. Teikimų viršininkas, kurio žinioje tuo metu buvo įstaiga, tvarkanti šias bylas, kiekvienu atveju turėjo atsiklausti karo technikos viršininko.

Panašūs klausimai buvo svarbūs, priimto sprendimo atšaukti nebegalima, todėl manyta, jog tai turėtų spęsti pats krašto apsaugos ministras. Kitaip, kaip matyti iš bylos, Žemės ūkio ministerijos organai į Krašto apsaugos ministerijos pareigūnų protestą nelabai kreips dėmesį.

Pažymėtina, kad karo technikos inspektorius buvo skiriamas nuolatiniu atstovu į „matavimo komisiją“, o šaukimai, gaunami jo vardu, siunčiami į apskrities Žemės tvarkymo komisiją. Karo technikos viršininkas neginčijo, kad komisijoje, nustatančioje rajonus, reikalingus Krašto apsaugos ministerijai, jis ir tiekimų viršininkas ar jų įgaliotas asmuo turi dalyvauti.

Bet kiekvieną bylą stumti per visas institucijas, sėdėti taikos teisėjo ar matininko kabinete po kelias valandas, kol ateis eilė, karo technikos viršininkas negalėjo. Čia, jo nuomone, užteko Statybos skyriaus Trobesių dalies karininko, kuris vietoje visa tai tvarko: dalyvauja atliekant matavimus, išmano faktinę ir juridinę teisę. Todėl paprašė skirti Krašto apsaugos ministerijos atstovą perleidžiamos žemės riboms nustatyti ir kitoms panašioms byloms visose institucijoje nagrinėti, suteikti jam formalų įgaliojimą ir įteikti čia pridedamus šaukimus.

Šiame raporte 1927 m. spalio 18 d. atsirado Gen. štabo plk. P. Plechavičiaus rezoliucija:

1. Į matavimo komisijas siųsti Tiekimų vadybos atstovą.

2. Galutinai sprendžiant dėl žemės perleidimo kitoms įstaigoms, reikia gauti karo technikos viršininko sutikimą ir tik po to raštas gali būti teikiamas krašto apsaugos ministrui tvirtinti⁴⁵.

Plk. S. Popeliučkai išvykus į užsienį, Kauno apskr. Žemės tvarkymo komisijoje Krašto apsaugos ministerijos atstovu 1927 m. spalio 20 d. buvo paskirtas Karo technikos valdybos Statybos skyriaus kpt. S. Baltrimas⁴⁶.

Tačiau vis dar buvo nemažai atvejų, kai tvirtovės rajone apylinkės gyventojai toliau savavališkai griovė ir kitaip naikino įvairius karinius įrenginius: blindažus, pylimus, betonines aikšteles ir kt. Jie pasisavinę ir pardavinėjo tvirtovės turtą: bėgius, spygliuotą vielą, cinkuotą skardą, geležinius kuolus, plytas, akmenis ir kt.

Atsižvelgdamas į tai, Kauno karo komendantas mjr. K. Saladžius 1928 m. vasario 27 d. įsakymu Nr. 8 uždraudė Kauno miesto ir apskrities gyventojams be leidimo kasinėti ir griauti fortų rajonuose karinius tvirtovės įrenginius, rinkti, pardavinėti ir pirkti medžiagas. Nusizengusius šiam įstatymui grasinta bausti iki 5 000 Lt bauda arba kalėjimu iki 3 mėn.⁴⁷

Minėtas turtas buvo išmėtytas visame fortų rajone 10–12 km atstumu nuo miesto. Tinkamai jį apsaugoti neturėta galimybių, nors tam tikslui ir

⁴⁵ Karo technikos viršininko plk. inž. S. Dirmanto 1927 10 17 skubus raportas Nr. 58958 Vyr. štabo viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 43.

⁴⁶ Tiekimų viršininko int. plk. lt. V. Grudzinsko 1927 10 20 raštas Kauno apskr. Žemės tvarkymo komisijai, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 44.

⁴⁷ Kauno karo komendanto mjr. K. Saldžiaus 1928 02 27 įsakymas Nr. 8, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 47.

buvo skirtas buvusio Inžinerijos pulko kareivių būrys.

Remiantis dar 1927 m. su „Mosebach“ firma sudaryta sutartimi, geri bėgiai buvo vežami į inžinerijos sandėlį, o netinkami parduoti – rangovui. Vyr. štabo viršininko leidimu geležis iš visų netinkamų naudoti blindažų buvo parduota iš varžytinių rangovams Chavesui ir Sobolevičiui. Vyr. štabo viršininko įsakymu sudaryta komisija nustatė, kurie blindažai dar turi gynybinę vertę, o kurie – ne⁴⁸.

1928 m. kovo 20 d. komisija, sudaryta iš Karo technikos valdybos viršininko plk. inž. S. Dirmanto (pirmininkas) ir Vyr. štabo Operacijų skyriaus viršininko gen. štabo plk. B. Jakučio, Karo technikos valdybos Statybos skyriaus viršininko adm. plk. ltn. inž. Breimerio (nariai), dalyvaujant Karo technikos valdybos štabo viršininkui mjr. J. Barzdai-Bardauskui ir Karo technikos valdybos Statybos skyriaus Trobesių dalies vedėjui kpt. S. Baltrimui, vadovaudamasi Vyr. štabo Operacijų skyriaus raštu Nr. 21343, apžiūrėjusi Kauno tvirtovės I, II ir III fortus, konstatavo:

1. I fortas pastatytas iš plytų. Kontreskarpo siena sugriauta ir dalis plytų paimta statybos darbams, bet pamatai su akmeniniu cokoliu išlikę. Kaponieriai grioviams apšaudyti šonine ugnimi sugriauti, kareivinės – vienoje vietoje – pramuštos, kitos – visiškai tinkamos, apgyvendintos varguomenės. Poternos sveikos. Kazematai tarpforčiams apšaudyti šonine ugnimi ir baterija „Annexe“ – priedėlis – betoniniai, nesugriauti ir galėtų būti naudojami.

Medžiai, pasodinti aplink fortą, kad jį maskuotų, iškirsti, todėl fortas išsiskiria apylinkėje. Iš kontreskarpo sienos liekanų lupamos plytos.

2. II fortas pastatytas iš plytų. Goržos kareivinės ir puskaпонierius vienoje vietoje pramušti, apskritai kareivinės tinkamos naudoti. Mūrinė kontreskarpo siena tik ties priekiniu kaponieriumi ir vienoje vietoje dešiniajame sparne kiek apgriauta. Mūrinė goržos eskarpo siena iš dalies suardyta, šiaip visai gerai išlikusi. Kaponieriai grioviams apšaudyti šonine ugnimi, padengti betono sluoksniu, sveiki, bet užtvindyti vandeniu, nes kanalizacija, matyt, užakusi. Centrinė poterna vienoje vietoje pramušta, bet gali būti naudojama. Betoniniai kazematai tarpforčiams apšaudyti šonine ugnimi sveiki, tik skarda nuo mūro nulupta. Medžiai aplink fortą apkapoti, išvogti.

---

⁴⁸ Tiekimų viršininko plk. ltn. V. Grudzinsko 1928 03 02 raštas Nr. 1485 Vyr. štabo viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 19.

Fortas išsiskiria apylinkėje. Apgyventas varguomenės.

3. III fortas pastatytas iš plytų. Kontreskarpo siena sveika, kiek apdaužyta ties priekiniu kaponieriumi. Mūriniai kaponieriai paplūdę vandeniu. Į fortą pataikę keletas sviedinių sugadino kai kuriuos įėjimus į poternas. Plytinė eskarpo siena goržos griovyje apardyta. Betoniniai kazematai tarpforčiams apšaudyti šonine ugnimi sveiki, tik skarda nuo mūrų nulaupta. Medžiai aplink fortą apkapoti. Fortas išsiskiria apylinkėje. Apgyventas varguomenės.

Komisija, turėdama galvoje, jog likę Kauno tvirtovės fortai ir kiti įrenginiai dar tinkami gynybai, nors neturi gerų priedangų, kurios galėtų atlaikyti lauko artilerijos bombardavimą, bet turi atskirus kazematus grioviams, kurie būtų didelė kliūtis, ir ypač kazematus tarpforčiams dengti šonine ugnimi, kuriuos galima būtų paversti galingais pasipriešinimo mazgais, nutarė:

1. Laikyti Kauno tvirtovės fortus svarbiais vietos objektais, todėl jų naikinti jokiū būdu negalima, o plytų ėmimas iš šių fortų būtų tolygus jų naikinimui.

2. Fortus sutvarkyti: nuleisti vandenį, užtaisyti sienose spragas, juos išvalyti.

3. Sustabdyti fortų rajone medžių naikinimą, pasirūpinti jų apsauga, nes nuo to priklauso ir fortų, kaip vietos objektų, vertė.

4. Plytas leisti imti tik iš apgriautų II ir III fortų eskarpo ir kontreskarpo sienų, įlaužtų kazematų, I forto – sugriautos kontreskarpo sienos. Kadangi tik 40 proc. visų plytų galima išlupti, darbas sunkus (reikės nukasti žemę), vargu ar verta tai daryti.

5. Tvirtovę pavesti vienai kolektyvinei institucijai tvarkyti.

Visas Kauno tvirtovės liekanas iki tol eksploatavo įvairios žinybos. Keli šeimininkai taip tvarkėsi, kad fortų rajonuose išnyko medžiai, dingo skarda, žemė buvo išparceliuota, fortai apgyvendinti varguomenės pasibaisėtinomis sąlygomis, svarbūs tvirtovės elementai iš dalies suardyti, norint išimti vieną kitą statybinės medžiagos gabalą⁴⁹.

Vadovaujantis kariuomenės vadovybės nurodymu, II karo apygardos

---

⁴⁹ Karo technikos viršininko plk. inž. S. Dirmanto 1928 03 20 pirmininkaujamos komisijos slaptas aktas dėl Kauno tvirtovės I, II ir III fortų sutvarkymo, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 24.

štabas dar 1927 m. kovo 23 d. parengė Kauno gynimo nuo priešo oro eskadrilių detalų planą:

I. Priešo aviacijos tikslas ir pirmiausias uždavinys neabejotinai būtų buvęs, pasiekus Kauną, sunaikinti svarbiausius Lietuvos ryšių ir susisiekimo mazgus, sandėlius, tiltus, anгарus ir kt. Į tai atsižvelgiant buvo numatyti svarbiausi punktai, kuriuos teks ginti nuo priešo lėktuvų nors ir pačiu primityviausiu būdu – sunkiųjų kulkosvaidžių ugnimi: 1) aviacijos anгарai, 2) aviacijos dirbtuvės, 3) geležinkelio tiltai, 4) geležinkelio stotys, 5) artilerijos sandėliai Šančiuose ir Panemunėje, 6) Slabados tiltas, 7) Panemunės tiltas, 8) Aleksoto tiltas, 9) centrinė administracijos būstinė, 10) Šančių kareivinės, 11) Panemunės kareivinės, 12) husarų kareivinės.

II. Šią apsaugą dešimtyje punktų turės užtikrinti 20 sunkiųjų kulkosvaidžių, suskirstytų grupėmis po 2: 1) A. Panemunėje – 1 grupė, 2) A. Fredoje – 1 grupė, 3) Aleksote – 2 grupės, 4) Žaliajame kalne, Meno mokyklos kieme – 1 grupė, 5) Aušros aikštėje – 1 grupė, 6) Vytauto kalne – 1 grupė, 7) centrinių artilerijos sandėlių rajone ties Kauno geležinkelio stotimi – 2 grupės, 8) Šančiuose, pil. Fanstilio darže – 1 grupė.

III. A. Fredoje ir Aleksote 6 sunkiuosius kulkosvaidžius turi pastatyti aviacijos viršininkas, Meno mokyklos kieme ir Aušros aikštėje 4 sunkiuosius kulkosvaidžius – 1-ojo husarų pulko vadas, Vytauto kalne ir prie Kauno geležinkelio stoties, centrinių artilerijos sandėlių rajone, 6 sunkiuosius kulkosvaidžius – 2-ojo pėstininkų pulko vadas, Šančiuose ir Panemunėje 4 sunkiuosius kulkosvaidžius – 5-ojo pėstininkų pulko vadas.

Kulkosvaidžių tarnybinis personalas būtų skiriamas iš tų dalių, kurioms jie priklauso. Šioms dalims išvykstant iš Kauno, Karo policijos mokykla privalo būti pasirengusi perimti jų apsaugą ir sekimą nustatytuose punktuose:

a) A. Panemunėje, ant kalno ties 5-ojo pėstininkų pulko kareivinėmis, sekėjus turi skirti ir pastatyti šio pulko vadas,

b) VI forte – 2-ojo pėstininkų pulko vadas,

c) Meno mokyklos kieme – 1-ojo husarų pulko vadas,

d) A. Fredoje ir Aleksote – aviacijos viršininkas.

Kiekvieną sekimo punktą sudarys puskarininkis sekėjas ir jo padėjėjas kareivis (telefonistas), abu aprūpinti žiūronais.

IV. Sekimo punktams telefono ryšio su artimiausiomis kulkosvaidžių grupėmis ir priešlėktuvinės apsaugos valdymo centru planą parengti ir iš

anksto jį įgyvendinti privalo ryšių bataliono vadas.

Atsižvelgiant į šios tarnybos svarbą, jau iš karto reikia pradėti rengti sekėjus tam tikslui aviacijos vadovybės organizuojamuose specialiuose 2 savaičių kursuose, į kuriuos iš visų dalies ryšių kuopų turi būti siunčiama po 2 kiekvieno šaukimo kareivius, išėjusius naujokų mokymo programą. Sekėjai puskarininkiai taip pat turi būti baigę šiuos kursus.

V. Sunkieji kulkosvaidžiai ir sekėjai skiriami į vietas priešlėktuvinės apsaugos viršininko įsakymu.

Kulkosvaidininkai pradeda šaudyti sekėjui išpėjus, bet tik priešo lėktuvui skrendant ne aukščiau kaip 1 000 m.

VII. Neturint prožektorių, naktį gynybos organizuoti negalima. Kauno komendantui bus duotas nurodymas jau dabar parengti įsakymą gyventojams naktimis gesinti šviesas ir nurodymą dėl vietų, kuriose piliečiai bet kada galėtų antskrydžių metu pasislėpti. Šis įsakymas būtų paskelbtas kilus pavojui.

VIII. Svarbiausią gynybos nuo priešo lėktuvų darbą gali atlikti tik šalies karinės aviacijos naikintuvai. Todėl jų veiksmus aviacijos viršininkas turi suderinti su sunkiųjų kulkosvaidžių ir artilerijos veiksmų planu. Aviacijos viršininkui reikia pavesti vadovauti visai priešlėktuvinei apsaugai. Prireikus aviacijos štabas tampa ir priešlėktuvinės apsaugos valdymo štabu ir tiesiogiai duoda visus reikalingus įsakymus atitinkamoms dalims.

IX. Numatytuose punktuose sekimo vietos parinktos specialiai tam tikslui paskirtos komisijos, sudarytos iš aviacijos, kulkosvaidžių ir technikos karininkų.

X. 1927 m. spalio 20 d. prašyta Tiekimo skyriaus pagaminti 50 stovų, prie kurių bus tvirtinami sunkieji kulkosvaidžiai.

Apygardos statytojui įsakyta pagamintus stovus paimti iš centrinių kariuomenės dirbtuvių ir įkasti numatytuose punktuose⁵⁰.

Dar nuo 1926 m. Ministrų Kabineto nutarimu beveik visi fortai buvo pavesti atskiroms dalims, įstaigoms arba žinyboms: I fortas – Kauno žydų bendruomenei, II ir III – Kauno miesto valdybai, IV – Technikos pulkui, V – Drausmės kuopai, VI – Karo kalėjimui, VII – Švietimo ministerijai, IX – Teisingumo ministerijai, X – Miškų žinybai. Tuo metu ėjęs karo tech-

⁵⁰ II karo apygardos viršininko plk. lt. K. Skučo 1928 04 30 slaptas asmeninis raštas Nr. 3078 Generalinio štabo valdybos viršininkui, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 143, l. 32.

nikos viršininko pareigas plk. ltn. S. Popeliučka manė, kad šios dalys ir žinybos sugebės juos tinkamai saugoti. O VIII fortą, kuriame didelių statinių nebuvo, ir kelias baterijas, jo nuomone, Statybos skyrius turės pats saugoti. Taip šiuo klausimu plk. ltn. S. Popeliučka referavo Vyr. štabo viršininkui. Pastarasis su jo nuomone sutiko.

Praėjus dvejiems metams, kai įsigaliojo ši tvarka, paaiškėjo, kad toks fortų saugojimo būdas netikęs ir jį būtinai reikia keisti, nes per tą laiką buvo iškiršta daugybė medžių, iškasta daug akmenų, išvogta nemažai geležies. Nei žydų bendruomenė, nei Kauno miesto valdyba, nei pagaliau Technikos pulkas nesugebėjo fortų apsaugoti, o ką kalbėti apie baterijas, kurias saugojo nedrąsūs, neiniciatyvūs civiliai – daugiausia varguomenės atstovai.

Karo technikos valdybos Statybos skyriaus Trobesių dalies vedėjas, kuris faktiškai vadovavo fortų priežiūrai, galėjo tik konstatuoti vagystę ar kokią kitą fortams padarytą žalą, patirtus nuostolius, tačiau neturėjo galimybės pažeidėjų įspėti iš anksto. Teisme buvo keliolika įvairių bylų, kurias teisėjai nagrinėjo labai lėtai, dažnai po keletą metų, kai jų dalyviai jau būdavo išsivažinėję, o aplinkybės visų pamirštos. Todėl nusikaltėliams nuosprendžiai buvo gana palankūs, o jie, byloms pasibaigus, darė kitus nusikaltimus, sakydami, jog „tie darbai net su teismu apsimoka“. Esant tokiai padėčiai fortai nyko.

Be to, apskritai fortų klausimas (nepaisant Karo technikos valdybos Statybos skyriaus pastangų) iki tol nebuvo galutinai išspręstas ir karininkų įvairiai traktuojamas. Vieni fortus nurašė kaip bereikšmius statinius, kiti teigė, kad jie praverstų organizuojant gynybą. Dėl tokių nuomonių skirtumų fortai buvo tai ardomi, tai stropiai saugomi.

Kita vertus, mažesnių įvairių fortų problemų Statybos skyrius nesprendė, nes fortifikacijos klausimus aiškintis buvo kompetentingas karo technikos viršininkas. Todėl kiekvieną raštą teko siųsti karo technikos viršininkui, o darbas be galo sulėtėjo. Statybos skyriui vadovaujant karo technikos viršininkui, tai daryti buvo lengva, tačiau vėliau, neturint tiesioginio ryšio, šie formalumai dar labiau trukdė.

Karo technikos viršininkas buvo vienas artimiausių viršininkų, kurie galėjo spręsti su fortais susijusius klausimus. Be to, jam priklausė technikos dalys, kurias pasitelkus buvo galima užtikrinti tinkamą fortų apsaugą,

tačiau kažkodėl fortus prižiūrėjo šiuo atžvilgiu bejėgis Statybos skyrius.

Aptariamuoju laikotarpiu, tvarkant fortų apsaugą, buvo tiek įvairių klausimų, kad Trobesių dalies vedėjui (ir kitiems šios dalies tarnautojams) teko tam skirti kur kas daugiau laiko, negu savo tiesioginėms pareigoms. Todėl Trobesių dalis nesugebėjo tinkamai atlikti pastatų priežiūros, t. y. sudaryti jų aprašymų, parengti dalims reikalingų šio turto priežiūros instrukcijų, kareivinių priežiūros karo metu projektų ir t. t. Taip pat dar nebuvo išspręstas žemės gavimo klausimas. Reikėjo sudaryti turimos žemės planus, sąrašus, duoti kariuomenės dalims nurodymus žemę tvarkyti, mokėti mokesčius, sodinti medžius ir t. t. Tokio neatlikto darbo buvo begalė, jis buvo svarbus, tačiau viską atlikti laiku trukdė fortų gyventojų nusikaltimų aiškinimasis, skundai, įvairūs prašymai, susirašinėjimas su policija, teismo instancijomis ir t. t.

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad:

1. Fortifikacijos klausimus spręsti buvo kompetentingas karo technikos viršininkas.

2. Karo technikos viršininkui priklausė technikos dalys, kurias pasitelkus buvo galima organizuoti fortų apsaugą.

3. Fortų klausimams nagrinėti karo technikos viršininkas galėjo skirti pavaldžius inžinerijos karininkus.

4. Karo technikos valdybos Statybos skyrius, kuris neturėjo minėtų priemonių, matyt, buvo verčiamas fortus globoti.

Tiekimų viršininkas int. plk. lt. V. Grudzinskas 1928 m. gegužės 4 d. kreipėsi į Vyr. štabo viršininką, prašydamas imtis priemonių, kad fortai su visais įrenginiais, taip pat šioje teritorijoje esantys plentai, medžiai ir pylimai nebebūtų Karo technikos valdybos Statybos skyriaus žinioje, o šiam skyriui palikti tvarkyti ir prižiūrėti tik fortuose esančius pastatus ir žemės plotus, kurie nesusiję su fortais⁵¹.

Kauno įtvirtinimams tvarkyti ir prižiūrėti 1928 m. gegužės 5 d. prie Vyr. štabo buvo sudaryta Nuolatinė Kauno tvirtovės komisija, jos pirminku paskirtas karo technikos viršininkas, nariais – Generalinio štabo valdybos ir Tiekimo valdybos atstovai. Spręsdama specialius klausimus, komisija galėjo kviešti į pagalbą įvairius tų sričių specialistus.

⁵¹ Tiekimų viršininko int. plk. lt. V. Grudzinsko 1928 05 04 slaptas raštas Nr. 2891 Vyr. štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 35–36.

Ši komisija priklausė Vyr. štabo viršininkui ir savo veikloje vadovavosi jo nurodymais. Komisijos kompetencija buvo:

1. Gvildinti visus Kauno fortifikacijos klausimus.
2. Rengti Kauno įtvirtinimo sumanymus.
3. Svarstyti Kauno ir jo apylinkių maskavimo klausimus.
4. Kontroliuoti statybas įtvirtinimų rajone⁵².

1929 m. liepos 25 d. įvyko Nuolatinės Kauno tvirtovės komisijos posėdis. Jame dalyvavo komisijos pirmininkas inž. plk. S. Dirmantas (Karo technikos valdybos viršininkas) ir nariai: inž. mjr. A. Novickis (Generalinio štabo valdybos atstovas) ir kpt. S. Baltrimas (Tiekimų valdybos atstovas). Be to, dalyvavo kviestiniai asmenys: plk. S. Popeliučka (Karo technikos valdybos štabo viršininkas), atsargos gen. ltn. A. Kurkauskas (Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų Inžinerijos skyriaus inspektorius), plk. ltn. P. Gladutis (Pionierių bataliono vadas) ir kpt. K. Jonušas (buvęs tvirtovės prižiūrėtojas).

Svarstyta:

1. Ar juridškai egzistuoja Kauno tvirtovė?
2. Ar galioja vyriausiosios vadovybės patvirtintos Kauno tvirtovės esplanados turinio taisyklės?

Nutarta:

Tvirtovės tikrąja šio žodžio prasme nėra, nes nėra komendanto, valdybos, reikalingiausių įrenginių, ginklų ir įgulos. Galima sakyti, kad tai – „įtvirtintas Kauno rajonas“. Vyriausybės organų praktika rodo, kad šios taisyklės *de facto* neturi galios ir nėra kas stebėtų, kaip jų laikomasi.

---

⁵² Ministro Pirmininko ir l. e. krašto apsaugos ministro pareigas 1928 05 05 slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 8 § 3, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 185, l. 31.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ (1918–1940 M.)

3. Kokia Lietuvos kariuomenės Vyr. štabo nuostata dėl buvusios tvirtovės ir laikinosios sostinės gynybos kilus karui su vakariniu ar pietiniu kaimynu?

Kasmet stiprėjant Vyr. štabo kvalifikuotoms jėgoms ir krašto gynybos priešakyje stojus J. E. Respublikos Prezidentui, mintis apie ypatingą Kauno rajono reikšmę ir svarbą nepriklausomybei išsaugoti nuolat aiškėjo ir stiprėjo.

Kaunas buvo ir bus labai svarbus strateginis punktas.

Jį reikės ginti, nes:

- 1) Kaunas – valstybės sostinė, valdžios aparato, mokslo, kultūros ir pramonės centras, vienintelis kiek didesnis miestas neokupuotoje Lietuvos teritorijoje, tad, priešui jį užėmus, visai tautai būtų suduotas lemiamas moralinis smūgis.
- 2) Kariniu požiūriu:
  - a) Kaune sutelktos Lietuvos kariuomenės centrinės įstaigos, pavyzdžiui, dirbtuvės, intendantūros sandėliai;
  - b) Kauno įtvirtinimas – Nemuno ir Neries tete de pont (prietilčio įtvirtinimas) pietų ir vakarų kryptimis;
  - c) Vilniaus kryptimis tarp Nemuno ir Neries yra ypač svarbus sektorius;
  - d) Pietų ir rytų kryptimis galimi du fronto barai: Vokietijos siena–Kaunas ir Kaunas–Zarasai. Vienam ar kitam barui Kauno įtvirtinimai gali reikšti tiek, kiek reiškė Verdenas Prancūzijai.
- 3) Dėl artumo nuo priešo Kauną reikia apginti nors kelioms dienoms, kad būtų sudaryta galimybė evakuoti iš jo bent kiek svarbesnį valstybės turtą, pvz., Emisijos banką, nes prieš šarvuočiai ir kavalerija, jau nekalbant apie lėktuvus, gali pasirodyti prie Kauno netikėtai.

4. Nuolatinės Kauno tvirtovės komisijos darbų programa

1. Kartu su Vyr. štabu įvertinti Kauno įtvirtinimų reikšmę esamomis sąlygomis.
2. Įvertinti ir iširti atskirų sektorių ir pozicijų svarbą ir būklę.
3. Išstudijuoti, kokiū būdu palyginti nedidelėmis pajėgomis galima būtų ginti Kauno priešakines pozicijas, atskirus sektorius ir įtvirtinimus.
4. Išnagrinti, kaip galima pritaikyti buvusios tvirtovės pastatus centrinės valdžios įstaigoms, kariuomenei ir gyventojams apsaugoti nuo priešo aviacijos bombų, nuodingųjų dujų atakų ir gaisrų.
5. Parengti įtvirtinimų rajone statybos reguliavimo taisyklių projektą: jei jo dėl kokių nors priežasčių negalima taisyti ar plėsti, reikia bent tai, kas liko ir dar gali ilgu metu būti naudojama, apsaugoti nuo ardymo, vogimo ir teršimo.

Kauno tvirtovė Lietuvos kariuomenės vadovybės planuose (1919–1940)

5. Ar Nuolatinė Kauno tvirtovės komisija galės atlikti numatytus darbus?

Ši komisija, kokia yra, galės kelti tik bendrus sumanymus; reikalingas „vykdomasis organas“, kuris būtų komisijos pirmininko, t. y. karo technikos viršininko, žinioje; jo priešaky galėtų stovėti Karo technikos štabo skyriaus viršininkas iš pradžių su etatiniu padėjėju – inžinerijos karininku – raštvedžiu, gal braižytoju (laikiniai galėtų dirbti ir be jo – galima pasikviesti Karo technikos štabo braižytoją) ir kareivių komanda prie pionierių bataliono.

6. Šio organo darbai

- a) Surinkti įstatymus, taisykles ir visa kita, kas susiję su tvirtove, taip pat žemės ir pastatų planus.
- b) Tvarkyti įvairias bylas pas žemėtvarkininką ir teismuose, pvz., dėl sienų nustatymo, žemės užgrobimo, pastatų ardymo, medžių kirtimo ir t. t.
- c) Peržiūrėti įvairius statybos projektus, referuoti viršininkams, prižiūrėti, kaip laikomasi statybos reguliavimo taisyklių.
- d) Atlikti vietoje kai kuriuos būtinus įtvirtinimo ir statybos darbus, pvz., atnaujinti fortų nusausinimo darbus.
- e) Rinkti istorinę Kauno tvirtovės statybos, puolimo ir gynybos operacijų medžiagą (topografinius atvaizdus, veikalus, atsiminimus, aktus)⁵³.

Kaip minėjome, dar 1928 m. gegužės 5 d. įsakymu kariuomenei Nr. 8 buvo sudaryta Nuolatinė Kauno tvirtovės komisija, o jos pirmininku paskirtas karo technikos viršininkas. Nors šios komisijos užduotis valstybiniu mastu buvo labai didelė, iki to laiko ji nieko konkretaus negalėjo nuveikti. Kaip pati pripažino, ir tai užfiksuota posėdžio protokole, buvo bejėgė, nes neturėjo vykdomojo organo, kuris būtų galėjęs jai padėti įgyvendinti sumanymus.

Vėliau, perėmęs šios komisijos pirmininko funkcijas, plk. S. Popeliučka savo ruožtu pabrėžė, kad toks vykdomasis organas reikalingas, ir paprašė Vyr. štabo viršininko jį palaikyti, taip pat užtikrinti, kad šis organas į Karo technikos štabo etatus būtų įtrauktas. Jis turėjo būti sudarytas remiantis minėtais samprotavimais.

Inžinerijos referentu, dar vadintu karo įtvirtinimų referentu, galėjo būti karininkas, turintis atitinkamą technikos mokslo ceną ir daug patirties fortifikacijos srityje. Jo darbo sritis turėjo apimti ne tik įtvirtinto Kauno ra-

---

⁵³ Nuolatinės Kauno tvirtovės komisijos posėdžio, įvykusio 1929 07 25, slaptas protokolas, LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 177, l. 27–28.

jono, bet ir viso krašto inžinerinės gynybos reikalus, su tuo susijusius darbus, pavyzdžiui, vietovės studijas ir t. t. Todėl ir teisiškai jis turėjo būti ne žemesnio laipsnio kaip majoras – bataliono vadas. Tačiau jis vienas praktiškai viso to atlikti negalėtų, nes vien Kauno tvirtovės liekanų apsauga ir priežiūra – labai didelis darbas. Šias liekanas tvarkė ir prižiūrėjo, patalpas nuomojo ir fortų gyventojų elgesį stebėjo tuo metu kelios viena nuo kitos iš dalies nepriklausančios įstaigos: pionierių batalionas, Karo technikos štabo Technikos skyrius. Todėl būtinai reikėjo, kad, be karininko – inžinerijos referento, būtų dar vienas – karininkas ypatingiesiems reikalams (kapitonas – kuopos vadas), o įtvirtintam Kauno rajonui saugoti sudaryta šiems karininkams pavaldi apsaugos komanda.

Tvirtovės teritorija buvo labai didelė, o įtvirtinimų elementai išmėtyti po visas Kauno apylinkes. Šie elementai piktos valios žmonių buvo nuolat ardomi, griauunami, medžiai kertami, visa, kas vertingesnio fortuose ir įtvirtinimuose, imama. Taigi, be specifinių krašto apsaugos ir gynybos sričių nuostolių, buvo padaryta ir didelė materialinė žala.

Šioms problemoms spręsti reikėtų komandos, kurią sudarytų 1 viršila, 3 inžinerijos vyr. puskarininkiai (liktiniai) ir 6 sargai (civiliai). Kadangi šis organas priklausytų Karo technikos dalies viršininkui ir dėl to jam padaugėtų darbų, rūpesčių ir atsakomybės, jo teises pagal pareigas tikslinga būtų prilyginti atskirojo bataliono vado teisėms. Keliant karo technikos viršininko etato keitimo klausimą dėl būsimo vykdomojo organo, skirto Kauno tvirtovės liekanų priežiūrai, apsaugai ir gynybai organizuoti, buvo pasiūlyti ir kai kurie Karo technikos dalies viršininko etatų pakeitimai⁵⁴.

Pažymėtina, kad ir XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje buvo atvejų, kai piktavaliai piliečiai suardydavo karinius pastatus ir lauko įtvirtinimus, turinčius didelę reikšmę šalies gynybai. Baudžiamojo statuto 550 straipsnio 3 punktas ne visai apėmė Kauno tvirtovės ir kitų Lietuvoje esančių įtvirtinimų ir karinių pastatų apsaugos klausimą, antra vertus, vadovaujantis šiuo teisės aktu, pažeidėjams buvo skiriamos labai švelnios bausmės, todėl ir toliau šioje srityje buvo gausu tokių nusikaltimų. Pagaliau vykstant žemių parceliacijai įtvirtintuose rajonuose įsikūrusiems naujakuriams pasirodė, kad teisės į čia esančius karinius pastatus ir lauko įtvirtinimus

⁵⁴ Karo technikos viršininko plk. K. Popeliučkos 1930 03 17 slaptas raportas Nr. 6704 Vyr. štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 177, l. 25.

nevisiškai aiškios.

Krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis dėl tokios padėties 1931 m. vasario 4 d. kreipėsi raštu į Ministrą Pirmininką, siūlydamas Baudžiamojo statuto 550 straipsnio 3 punktą pakeisti taip, kad būtų užkirstas kelias ir įtvirtinimų, esančių privačių savininkų žemėje, naikinimui, kad nusižengusiems būtų skiriamos gerokai didesnės bausmės, negu numatytos to meto baudžiamuosiuose statuteuose. Kadangi kai kurie lauko įtvirtinimai ir pastatai buvo seni ir juos reikėjo arba pertvarkyti, arba sunaikinti, pasiūlė parengti įstatymą, kuriuo teisė spręsti šiuos klausimus būtų suteikta krašto apsaugos ministrui⁵⁵.

1931 m. gruodžio 12 d. raporte Vyr. štabo viršininkui karo technikos viršininkas pabrėžė, jog būtina žinoti, kaip fortifikaciniai įrenginiai bus naudojami kilus karui, ir prašė įsakymu pavesti Generalinio štabo valdybos III skyriui sudaryti karinės gynybos planą, nes be jo neįmanoma parengti įtvirtinto rajono statybai reguliuoti taisyklių projekto. Kartu buvo prašoma šiuo klausimu aiškesnių nurodymų⁵⁶.

Dėl Kauno gynybos plano 1932 m. sausio 29 d. Vyr. štabo viršininkas surengė slaptą pasitarimą. Jame dalyvavo Gen. štabo valdybos viršininkas gen. ltn. Z. Gerulaitis, gen. štabo plk. K. Tallat-Kelpša, gen. štabo plk. ltn. V. Žadeika ir gen. štabo mjr. V. Karvelis.

Kauno gynybos planą sudaryti Vyr. štabo viršininkas pavedė gen. štabo plk. K. Tallat-Kelpšai. Pastarasis artimiausiu metu privalėjo nurodyti konkrečią datą, kada šis darbas bus baigtas. Rengdamas planą, gen. štabo plk. K. Tallat-Kelpša turėjo naudotis medžiaga, esančia Gen. štabo valdybos II, III ir IV skyriuose, Karo technikos štabe, Karo butų skyriuje ir II pėst. divizijos štabe, brėžinius nubraižyti – Karo technikos štabo ir Vytauto Didžiojo karininkų kursų personalas.

Gen. štabo valdybos viršininko gen. ltn. Z. Gerulaičio nurodymai:

1. Pagrindinės rekomendacijos:

a) į rengiamą Kauno gynybos planą įtraukti Kauno tvirtovės fortus ir fortifikacinius pastatus (esančius fortų linijos priešakyje),

⁵⁵ KAM plk. B. Giedraičio 1931 02 04 raštas Ministrui Pirmininkui, LCVA, f. 1, ap. 1, b. 318, l. 1.

⁵⁶ Karo technikos viršininko 1931 12 12 raportas Nr. 913 Vyr. štabo viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 69.

b) šiuo tikslu surinkti žinias apie Kauno apylinkėse esančius fortifikacinius pastatus ir pagal situaciją numatyti jų pritaikymo Kauno gynybai galimybes,

c) rengiantis galimam puolimui iš rytų, užtikrinti saugų persikėlimą per Nemuną ir Nerį (santakoje) Vilijampolėje dengiant nuo priešų lauko artilerijos ugnies (7–8 km).

2. Svarbiausios pasipriešinimo kryptys:

a) tarp Nemuno ir Neries (iš rytų),

b) Suvalkija (iš pietų),

c) Užnugaris (šiaurės rytai ir vakarai).

3. Gynybos linijos iš rytų:

a) prieš fortus nustatyta linija (Biruliškių dvaras),

b) fortų linija,

c) centrinės aptvaros linija.

(Tarp šių gynybos linijų numatyti tarpines pasipriešinimo ribas.)

4. Organizuojant pajėgas:

a) susipažinti su faktine fortifikacinių pastatų būkle, apskaičiuoti gynybai reikalingą pajėgų kiekį, numatyti jų išdėstymą visose gynybos fazėse.

Taip pat įvertinama:

– apsaugos sekimo ruožas ir priešakinė žvalgyba,

– pasipriešinimo ruožas ir reikalingas gylis,

– sektorių rezervai,

– bendrasis rezervas (kontratakoms ir t. t.) vienoje vietoje ar keliuose punktuose sugrupuotas.

b) kaip organizuoti gynybos pajėgas ne taikos metu.

5. Apie priešą:

Plano pagrindas – galimi priešų puolimai (keli variantai):

a) iš rytų (tarp Neries ir Nemuno),

b) iš rytų (tarp Neries ir Nemuno) ir iš pietų (Suvalkija),

c) iš rytų (tarp Neries ir Nemuno), iš pietų (Suvalkija) ir iš šiaurės rytų arba šiaurės vakarų (iš užnugario).

Visiems priešų galimiems puolimams numatyti pasipriešinimo variantus.

Parengtą planą 1932 m. antroje pusėje numatyta patikrinti karo žaidimo (vieno ar keleto) forma⁵⁷.

⁵⁷ 1932 01 29 visiškai slaptas pasitarimas Kauno gynyimo planui ruošti pas Gen. štabo

Karo technikos viršininkas 1932 m. gruodžio 31 d. raporte Vyr. štabo viršininkui prašė greičiau sudaryti Kauno gynimo planą ir paskelbti tvirtovės pastatų apsaugos įstatymą, nes be jų tvirtovės tvarkyti neįmanoma. Neturint nurodymų, kurie fortifikaciniai įtvirtinimai bus reikalingi Kauno gynybai, nežinota, kur reikia drausti ir kur galima leisti sklypų savininkams numatytus darbus dirbti. Neturint tokio įstatymo, nėra juridinio pagrindo šią veiklą varžyti⁵⁸.

1934 m. rugsėjo 22 d. paskirtas naujuoju Vyr. štabo viršininku plk. S. Raštikis slaptame raporte informavo tuometį krašto apsaugos ministrą teisininką gen. lttn. P. Šniukštą apie Kauno tvirtovės padėtį. Jo žodžiais tariant, Kaunas, kaip valstybės laikinoji sostinė, tapo Lietuvos valstybinio gyvenimo centru, todėl turi didelę strateginę, ekonominę ir kultūrinę reikšmę. Strateginė reikšmė buvo išvelgta dėl jo geografinės padėties jau gilioje senovėje. Tai žinojo ir Rusijos kariuomenės vadovybė, Lietuvos ilgalaikės okupacijos metu Kaune pastačiusi pirmos klasės tvirtovę, kuri kartu su kitais įtvirtinimais eventualiame rusų ir vokiečių kare turėjo atlikti svarbų vaidmenį:

- a) dengti Rusijos kariuomenės pajėgų telkimą rytuose nuo Nemuno,
- b) užkirsti vokiečiams operatyvines kryptis „į rytus“;
- c) ginti Kauno miestą.

Kauno tvirtovės svarba nepriklausomybės metais dar labiau padidėjo. Kaunas, esantis nuo valstybės sienų tik dviejų dienų pėstijos žygio atstumu, galėjo būti greitai priešų užpultas. Kauną būtų reikėję ginti, norint išvengti dar didesnio masto pralaimėjimo, milžiniškų materialinių ir moralinių nuostolių.

Eventualiame kare su kaimynais vokiečiais ar lenkais būtų tekę kariauti su galingesnėmis pajėgomis. Vadinasi, norint padidinti Lietuvos kariuomenės atsparumą ir bendrą kovinę vertę, buvo reikalingi kariniai įtvirtinimai. Kauno tvirtovė, dalimis statyta prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą ir jo metu, nors ir nemoderni, bet dar beviltiškai ir nepasenusi, liko stipriausias gynbos punktas Lietuvoje. Pritaikius senus pastatus ir, kur reikia, pastačius ke-

---

viršininką, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 9.

⁵⁸ Karo technikos viršininko 1932 12 31 raportas Nr. 857 Vyr. štabo viršininkui dėl Kauno miesto gynimo plano parengimo ir tvirtovės pastatams saugoti įstatymo paskelbimo, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 69–70.

letą naujų įtvirtinimų, ji galėjo būti sėkmingai naudojama Kauno gynyboje.

Teisiškai Kaunas nepriklausomybės metais visada buvo tvirtovė. Šiam statusui panaikinti įstatymo nebuvo. Krašto apsaugos ministerija niekada nebuvo atsisakiusi teisės tvarkyti Kauno tvirtovės reikalų. Tačiau, vadovaujantis Žemės reformos įstatymu, visą Kauno tvirtovės žemę kartu su ten esančiais įtvirtinimais ir kitais pastatais buvo užvaldžiusi Žemės ūkio ministerija.

Vėliau, 1925 m. gruodžio 3 d., Krašto apsaugos ministerija dalį tvirtovės žemės ir Kauno tvirtovės fortus, taip pat didesnius įtvirtinimus atgavo. Mažesni įtvirtinimai ir žemė apie fortus ir įtvirtinimus liko Žemės ūkio ministerijos žinioje ir, vykdant Žemės reformos įstatymą, buvo išdalinta. Patekę privačion nuosavybėn tvirtovės pastatai savininkų dėl asmeninių poreikių buvo gadinami ir griunami. Visi fortai ir įtvirtinimai buvo užstatyti privačiais statiniais, todėl galimo karo atveju būtų nebetikę dėl paकेistos paskirties.

Principingai nusistačius Kauno tvirtovę ginti reikėjo:

- a) patvirtinti Krašto apsaugos ministerijos nustatytas Kauno tvirtovės ribas (esplanadą),
- b) apsaugoti įtvirtinimų pastatus nuo naikinimo,
- c) sunorminti privačią statybą tvirtovės rajone,
- d) atitaisyti viską, kas kliudytų tvirtovės gynybai.

Norint parengti Kauno tvirtovę gynybai, reikėjo sutvarkyti visų Lietuvoje esančių ir statomų nuolatinių fortifikacinių įrenginių (įtvirtinimų) teisinį reglamentavimą. Tam buvo parengtas įstatymo projektas⁵⁹.

1935 m. gegužės mėn. krašto apsaugos ministras gen. lt. P. Šniukšta su kariuomenės vadu gen. št. plk. S. Raštikiu pateikė Ministrui Pirmininkui įstatymo kariniams įtvirtinimams apsaugoti projektą ir aiškinamąjį raštą, prašydami aptarti šiuos dokumentus Ministrų Kabineto posėdyje, svarstant, kaip apsaugoti senuosius įtvirtinimus nuo naikinimo ir sunorminti privačią statybą tvirtovės teritorijoje⁶⁰.

Paprašyta savo nuomonę šiais klausimais pareikšti ir Krašto apsaugos

⁵⁹ Vyr. štabo viršininko gen. št. plk. S. Raštikio 1934 m. lapkričio mėn. slaptas raportas krašto apsaugos ministrui gen. lt. P. Šniukštai dėl Kauno tvirtovės tuometės padėties, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 19–20.

⁶⁰ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 83–85.

ministerijos juriskonsulto. Susipažinęs su jam atsiųstu įtvirtinimų apsaugos įstatymo projektu ir kitais dokumentais, pastarasis konstatavo, kad norima atkurti prieškarinę Kauno tvirtovę: vienu savininkų nekilnojamąjį turtą siekiama nusavinti, kitų – susiaurinti teises. Tačiau būtino už tai savininkams atlyginimo nenumatyta. Vadovaujantis galiojančio įstatymo 575 straipsniu dėl atlyginimo už priverčiamąjį nekilnojamojo turto nusavinimą, laikiną jo naudojimą ir teisės dalyvauti jį naudojant suteikimą, tai galėjo būti leidžiama tik už atitinkamą atlyginimą. Pažymėtina, kad nuosavybės teises saugojo ir Konstitucijos 91 straipsnis.

Norint apsaugoti likusius Kauno fortus, slėptuves, pylimus ir t. t. nuo ardymo, reikėjo kiekvieną jų iširti vietoje: išmatuoti, nustatyti ribas, sužinoti, kas yra savininkas, ir tik po to pateikti nusavinimo arba suteikimo teisės juo naudotis įstatymo projektą, kaip numatyta minėto įstatymo 576 straipsnyje⁶¹.

Atsakydamas į Krašto apsaugos ministerijos juriskonsulto 1935 m. rugsėjo 16 d. raštą, Kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius pabrėžė, kad dėl Lietuvos karinio atsparumo reikia sutvarkyti Kauno tvirtovės pastatų apsaugą ir sunorminti statybos jos plotuose reikalavimus.

Rusijos statybos įstatyme (A. A. Kolyčevo) buvo pateiktos:

1. Privačios statybos tvirtovėse ir jų aplinkoje taisyklės (Statybos statutas Nr. 310).

2. Kauno tvirtovės esplanadai tvarkyti ir statybai joje vykdyti taisyklės.

Lietuvoje galiojo dar 1919 m. išleisti Ypatingieji valstybės apsaugos įstatatai. Šių įstatų 14 § 4 p. nurodyta, kad vietų, kur paskelbta karo padėtis, gyventojai už naikinimą karinių medžiagų, maisto, pašaro ir apskritai viso to, kas parengta arba rengiama kariuomenei, ypatingais atvejais gali būti baudžiami mirties bausme.

Matyt, šiuo įstatymu remdamasis Kauno miesto ir apskrities komendantas 1928 m. ir išleido Kauno tvirtovės įvairių karinių įrenginių apsaugos įstatymą Nr. 8.

Ankstesnieji Rusijos įstatymai, kurie neprieštaravo Lietuvos įstatymams, tebegaliojo. Lietuvos vadovybės įstatymas dėl Kauno tvirtovės nebuvo paskelbtas. Taigi, turėjo galioti ir šiame rašte minėti Rusijos įstaty-

⁶¹ Krašto apsaugos ministerijos juriskonsulto 1935 09 16 raštas kariuomenės tiekimo viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 34.

mai, nes jiems prieštaraujančių Lietuvos įstatymų nebuvo.

Kariuomenės vado nurodymu gen. št. plk. J. Černius paprašė juriskon-
sulto pareikšti savo nuomonę dėl to, ar Kauno tvirtovės pastatams apsau-
goti ir privačiai statybai apie juos sunorminti pakanka ankstesnių Rusijos
ir Lietuvos įstatymų. Jei nepakanka, kokių naujų įstatymų reikėtų⁶².

Atsakydamas į Kariuomenės štabo viršininko gen. št. plk. J. Černiaus
raštą dėl Kauno tvirtovės pastatų apsaugos ir privačios statybos sunor-
minimo, Karo butų valdybos viršininkas inž. plk. J. Barzda-Bradauskas
pažymėjo, jog Kauno tvirtovės esplanadai tvarkyti ir jos statybai vykdyti
taisyklės to meto sąlygomis vargu ar galėtų būti pritaikytos, nes Kauno
miestas jau tiek išsiplėtęs ir užstatytas, kad beveik viskas pasikeitę. Nu-
griauti neleistinose vietose pastatytus pastatus ir kt. įrenginius neįmanoma
ir vargiai pateisinama (dėl labai didelių išlaidų, kurias, net ir apytiksliai,
sunku apskaičiuoti), o jų nenugriovus nebūtų prasmės varžyti ir kitų pas-
tatų statybos, nes dėl jau pastatytųjų vieta gynybos reikalams, atrodo, būtų
sunkiai pritaikoma. Be to, pradėjus taikyti šias taisykles, reikėtų įsteigti
specialiojo personalo etatų, nes padaugėtų darbo, kurį skirti atlikti kokiai
nors įstaigai, nepadidinus etatų, negalima.

Turėdamas tai galvoje, inž. plk. J. Barzda-Bradauskas manė, kad priva-
čiai statybai Kauno tvirtovės rajone reglamentuoti turimų įstatymų nepa-
kanka. Pažymėtina, kad jau ir anksčiau šiuo reikalu rūpintasi. Dar 1928 m.
slaptu įsakymu kariuomenei Nr. 8 § 3 prie Vyr. štabo Kauno įtvirtinimams
tvarkyti ir prižiūrėti sudarytai komisijai buvo pavesta:

1. Gvildinti visus Kauno fortifikacijos klausimus.
2. Rengti sumanymus dėl Kauno įtvirtinimų.
3. Svarstyti Kauno ir jo apylinkių maskavimo klausimus.
4. Reguluoti statybą įtvirtinimų rajone.

Inž. plk. J. Barzdos-Bradausko nuomone, anksčiau sudarytos dvi komi-
sijos buvo pakankamai kompetentingos, kad parengtų reikalingą įstatymą
arba gynybos planus. Tam turėjo būti pritaikytas ir statybai reguliuoti skir-
tas įstatymas.

Sprendžiant statybos reglamentavimo klausimą Kauno tvirtovėje gal-
būt buvo tikslinga iš naujo peržiūrėti ir Statybos statuto pakeitimą (Vyr. ži-

⁶² Kariuomenės štabo viršininko gen. št. plk. J. Černiaus 1936 02 12 slaptas raštas Nr. 188
Krašto apsaugos ministerijos juriskonsultui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 44.

nios, Nr. 459, eil. 3202), nes Kaune nuo artilerijos sandėlių iki artimiausių pastatų buvo mažesnis atstumas (negu 427 m), o tų pastatų pašalinimas būtų brangiai kainavęs. Kita vertus, tam tikrose zonose, taip pat ir prie artilerijos sandėlių, statyba tuo metu jau buvo suvaržyta ir nukentėjo terykščių gyventojų interesai. Dėl to jie ne kartą skundėsi. Šį klausimą visapusiškai apsvarsčius, kai kuriuos sandėlius buvo galima likviduoti ir suvaržymus panaikinti.

Tvirtovės pastatų apsaugos sričiai reguliuoti įstatymų pakako. Tuo metu fortų pastatų ir medžių apsauga buvo pavesta karo technikos viršininkui, o jų eksploatacija – Karo butų valdybai⁶³.

Primintina, kad XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje Krašto apsaugos ministerija valdė tik tvirtovės fortus ir didesnius įtvirtinimus. Žemės plotai aplink fortus ir įtvirtinimus vykdant žemės reformos įstatymą Žemės ūkio ministerijos buvo išdalyti piliečiams ir tapo jų nuosavybe. Aplink fortus pridygo daug gyvenamųjų ir negyvenamųjų pastatų, kai kurie jų užstojo įtvirtinimų šaudymo ir sekimo laukus.

Siekdama sunorminti statybą aplink fortus ir įtvirtinimus, Krašto apsaugos ministerija parengė atitinkamo įstatymo projektą, kurį turėjo teikti Ministrų Kabinetai svarstyti.

Tuo metu Kauno miesto valdyba tvirtino vis naujus statybų įtvirtinimų rajonuose projektus, o gyventojai statė privačius statinius, taigi įtvirtinimų šaudymo ir sekimo laukų mažėjo.

Į tai atsižvelgdamas, krašto apsaugos ministras inž. plk. S. Dirmantas 1936 m. gegužės 30 d. paprašė vidaus reikalų ministro įsakyti, kol nebus išleistas atitinkamas įstatymas, Kauno miesto valdybai statybų įtvirtinimų rajonuose planus ir projektus siųsti karo technikos viršininkui ir tvirtinti tik gavus jo sutikimą⁶⁴.

1936 m. liepos 9 d. karo technikos viršininkas gen. ltn. K. Popeliučka, l. e. Kariuomenės štabo viršininko pareigas gen. štabo plk. ltn. P. Dulksnys ir l. e. I skyriaus viršininko pareigas gen. štabo mjr. V. Motieka referavo kariuomenės vadui jo kabinete apie Kauno tvirtovės reikalus.

⁶³ Karo butų valdybos viršininko inž. plk. J. Barzdos-Bradausko 1936 02 29 slaptas raštas Nr. 45 Kariuomenės štabo viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 56.

⁶⁴ KAM inž. plk. S. Dirmanto 1936 05 30 slaptas asmeninis raštas Nr. 802 vidaus reikalų ministrui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 62.

Po situacijos pristatymo kariuomenės vadas nurodė:

1. Statybos Kauno tvirtovės rajone bus reglamentuotos įstatymo, kurį rengiamasi išleisti tų pačių metų rudenį.

2. Iki išeis įstatymas, statybos suvaržymai tvirtovės rajone lieka galioti.

3. Atsižvelgti į tai, kad:

a) Centrinio tvirtovės aptvaro tarp VI ir VII fortų pylimas, esantis arti miesto centro, ir jos teritorijoje įrengtos perkėlos per Nemuną ir Nerį, su laiku „įaugusios“ į miestą, Kauno tvirtovės gynybai sunkiai pritaikomos;

b) Kauno miestas natūraliai auga šiaurės rytų sektoriaus tarp Nemuno ir Neries kryptimi;

c) Kauno tvirtovės šio sektoriaus gynyba turės būti sutelkta Vieškūnų–Vaistariškių pozicijoje – statybos tarp VI ir VII fortų neriboti.

4. VI ir VII fortų rajone statybą riboti tik prieš fortus, draudžiant statyti mūrinius pastatus⁶⁵.

II pėst. divizijos, kurios būstinė buvo Kaune, Šančiuose, vadas brg. gen. E. Adamkavičius, susipažinęs su Generalinio štabo valdybos III skyriaus atsiųstais dokumentais, susijusiais su Kauno gynyba, 1936 m. gruodžio 18 d. slaptame asmeniniame rašte Kariuomenės štabo viršininkui šiuo klausimu išdėstė savo poziciją:

1. Kaunas, kaip buvusi Rusijos tvirtovė, šiuo metu neteko savo reikšmės, nes ji, kaip ir daugelis nedidelių tvirtovių į pietus nuo Kauno, jos viešpatavimo laikais buvo pastatyta Rusijai nuo vokiečių invazijos iš vakarų ginti. Nepriklausomoje Lietuvoje Kaunas gali būti laikomas miestu, turinčiu lauko fortifikacijos įrenginių.

2. Dabartinė Kauno įtvirtinimų būklė nebloga, todėl jie gali būti naudojami gynybai kaip paprasti lauko įtvirtinimai, priešui puolant iš vakarų, pietų arba pietryčių. Naujausių vokiečių pastatytų įtvirtinimų tarp Nemuno ir Neries, pritaikytų Kauno gynybai iš rytų ir šiaurės rytų pusės, būklė taip pat gera.

Kauną prasminga ginti, jeigu būtų įrengtas bendras sustiprintas ruožas Nemuno aukštupys–Neris–Šventoji. Tiktai bendrame fronte su veikiančia ja lauko kariuomene Kauno gynyba įmanoma.

⁶⁵ L. e. Kariuomenės štabo viršininko pareigas gen. št. plk. lt. K. Dulksnio 1936 07 22 slaptas asmeninis raštas karo technikos viršininkui gen. lt. K. Popeliučkai, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 64.

3. Pajėgų suskirstymas ir naudojimas šiame plano projekte nepriimtinas. Kaunui ginti numatyta skirti beveik dvi pėstininkų divizijas (5 pėstininkų pulkus) ir kitų rūšių pajėgas. Tokias pajėgas laikyti tik Kauno gynybai nėra prasmės, jas naudoti lauko operacijose būtų naudingiau, nes ir taip karo metu kariuomenės nebūtų per daug. Be to, įpareigoti ginti Kauną II pėstininkų diviziją, brg. gen. E. Adamkavičiaus nuomone, būtų netikslinga, nes 9-ojo pėstininkų pulko ir dalies 3-iojo artilerijos pulko Suvalkijoje visai kita operatyvinė paskirtis. Liko tiktai 2-asis ir 5-asis pėstininkų pulkai, kuriuos laikyti tik Kaunui ginti nenaudinga, nes jau karo veiksmų pradžioje jie gautų kur kas svarbesnių užduočių.

4. Tiesioginei Kauno, kaip Lietuvos laikinosios sostinės, gynybai, jei taip vadovybės būtų nutarta, brg. gen. E. Adamkavičiaus nuomone, be lauko kariuomenės dalinių, turėtų būti iš anksto numatyta įgula. Šių dalinių viršininkas ir jo štabas turėtų rūpintis Kauno gynyba, įtvirtinimų priežiūra ir jų tobulinimu. Neprižiūrimi įtvirtinimai per 8–10 m. galutinai sunyktų.

Priešo apsuptą miestą ginti būtų beveik neįmanoma: tektų padalyti 3-iaame punkte nurodytas pajėgas, o tai labai susilpnintų lauko kariuomenę. Tokiu atveju miesto, kaip apsuptos tvirtovės, gynyba būtų labai komplikuota, nes vienam gynėjui tektų apie 10–15 ginamųjų (atsižvelgiant į mobilizuotos įgulos ir gyventojų santykį).

Rengiantis gynybai, dalį Kauno reikėtų evakuoti. Tačiau tik įstaigas – viso miesto evakuoti neįmanoma, nes nėra kur.

Apsupto didmiesčio (apie 150 000 gyventojų) gynybai nepasirengta, vadinasi, ji neįmanoma: tuoj prasidėtų badas, kultų epidemijų.

5. Kauno gynyba turi būti suderinta su lauko kariuomenės operacijomis ir numatytais jos veiksmiais, nes užimti sostinę nebūtų priešo galutinis tikslas – jie siektų okupuoti visą Lietuvos teritoriją. Vadinasi, II pėst. divizijos vado brg. gen. E. Adamkavičiaus nuomone, netikslinga daug jėgų skirti Kauno gynybai. Be to, Kauno įtvirtinimai jau nebeatitinka keliamų reikalavimų, kad juos būtų galima vadinti tvirtovės įtvirtinimais. Sparčiai plečiantis miestui jų reikšmė dar labiau sumenko.

Pasak brg. gen. E. Adamkavičiaus, Kauno gynybos 1932–1934 m. plano projekto metmenyse pervertinta šio miesto, kaip buvusios Rusijos tvirtovės, įtvirtinimų reikšmė, bet neatsižvelgta į Lietuvos kitų kryptių ir plotų gynybą. Atrodė, kad Lietuvos kariuomenė nuo priešų gins tiktai Kauną.

Brg. gen. E. Adamkavičiaus nuomone, šie planai, pagrįsti vien išvedžio-

jimais ir samprotavimais, jau yra gerokai pasenę (pajėgų suskirstymas, vadovybės uždaviniai) ir nebepritaikomi⁶⁶.

Kariuomenės vadovybė, atsižvelgusi į kai kuriuos II pėst. divizijos vado brg. gen. E. Adamkavičiaus argumentuotus teiginius, numatė, kilus karui su vokiečiais arba lenkais, Kauno miestą ginti kuo ilgiau, kad būtų pritraukta kuo daugiau priešų pajėgų.

Kariuomenės vadas 1937 m. balandžio 9 d. įsakė brg. gen. E. Adamkavičiui parengti Kauno gynybos, kurią vykdytų apie du pėstininkų pulkus su artilerija (dvi grupės) ir vietos šauliai, planą, turėdamas omenyje, kad priešų kelis kartus stipresnės pajėgos vienu metu pultų iš pietų ir rytų.

Kadangi Kaunui ginti pajėgų numatyta skirti nedaug, tektų panaudoti rytuose esančius centrinius aptveriamuosius įtvirtinimus, o pietuose ir vakaruose – Nemuno ir Neries tėkmes, taip pat, kur galima, atsparesnius pastatus.

Rengiant planą reikėjo numatyti, kaip veiktų Kauną ginančios dalys, priešui įsiveržus į miestą.

Parengtas planas iki tų pačių metų rugsėjo 1 d. turėjo būti atsiųstas Kariuomenės štabo I skyriui⁶⁷ (žr. 2 priedą).

1937 m. liepos 10 d. sutartyje Nr. 85 dėl Kauno tvirtovės fortų ir baterijų išvalymo, pasirašytoje Karo butų skyriaus viršininko plk. J. Barzdos-Bradausko ir Žmogaus globos draugijos pirmininko ats. brg. gen. M. Velykio, vadinamo Rangovu:

1 §. Rangovas įsipareigojo iki 1937 m. spalio 1 d. išvalyti Kauno tvirtovės:

- I forto pastatų apie 3 230 m² ir kiemo apie 4 000 m²,
- II forto pastatų apie 3 030 m² ir kiemo apie 4 000 m²,
- III forto pastatų apie 3 340 m² ir kiemo apie 4 000 m²,
- IV forto pastatų apie 1 720 m² ir kiemo apie 4 000 m²,
- VIII forto pastatų apie 760 m² ir kiemo apie – ,
- 2-osios baterijos pastatų apie 90 m² ir kiemo apie 230 m²,
- 3-iosios baterijos pastatų apie 90 m² ir kiemo apie 250 m²,

⁶⁶ II pėst. divizijos vado brg. gen. E. Adamkavičius 1936 12 18 slaptas asmeninis raštas Nr. 1622 Kariuomenės štabo viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 68.

⁶⁷ Kariuomenės štabo viršininko gen. štabo plk. J. Černiaus 1937 04 09 slaptas asmeninis raštas Nr. 22666 II pėst. divizijos vadui, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 317, l. 26.

naudojamas miesto prieigoms iš šiaurės rytų ir rytų ginti. Atsižvelgiant į tai, kad miesto statybos nebuvo varžomos, gynybinė jo reikšmė, laukui bėgant, sumenko, tačiau pylimas galėjo turėti didelę vertę kovojant mieste.

Atsižvelgiant į tai, centrinį pylimą reikėjo apsaugoti, kad būtų kuo mažiau ardomas, leidžiant atlikti tik šiuos būtinausius darbus:

a) Tiesiant Tvirtovės alėjos gatvę leista nukasti tik dalį šiaurinio šlaito taip, kad jis liktų kuo statesnis, ir papildomai dar jį sutvirtinti. Šiuo būdu nukastas šlaitas būtų reikšminga kliūtis tankams.

b) Skersinių gatvių turėjo būti kuo mažiau.

c) Gyventojų prašymai dėl privažiavimų iš Tvirtovės alėjos gatvės į sklypus neturėjo būti tenkinami, nes juos įrengiant būtų reikėję perkasti pylimą.

d) Įrengti terasas užpakaliniame pylimo šlaite leista tik su sąlyga, kad prie keteros bus palikta pakankamai vietos ugniavietėms įrengti ir šauliams išsidėstyti.

2. Visi darbai, susiję su pylimų ardymu, galėjo būti atliekami tik Krašto apsaugos ministerijos leidimu arba nurodymu.

Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis išdėstytiems teiginiams pritarė ir leido jais vadovautis⁶⁹.

Generalinio štabo I skyriaus viršininkas plk. L. Rupšys šiek tiek vėliau pareiškė savo pastabas dėl būsimo Kauno gynimo plano. Juose išskirti 3 dalykai:

A. Pagrindinės ribos parinkimas

I sektorius

Pagrindinė riba eina I, II, III fortų linija. Jos privalumai:

1) Patogi gintis.

2) Apsaugo nuo sekimo Kauno miestą ir tiltus per upes, kas ypač svarbu vykstant evakuacijai.

Jos trūkumai: prieš I fortą buvo nestebimų plotų (skersiniai Nemuno skardžiai), leidžiančių prie jo prieiti 1–1,5 km atstumu. Be to, iš minėtų prieigų rajono kairiajame Nemuno krante gan gerai matyti Nemuno vaga beveik iki pat Aleksoto tilto.

Reikėtų organizuoti prieigų prie I forto apšaudymą šonine ugnimi iš

⁶⁹ Komisijos pirmininko gen. št. plk. lt. L. Rupšio 1937 12 01 slaptas protokolas, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 90.

dešiniojo Nemuno kranto – X forto rajono, kaip tai darė rusai Pirmojo pasaulinio karo metu.

II sektorius

Pagrindinė riba eina IV ir V fortų linija. Gynybos pozicijos privalumai vidutiniai, tačiau ką nors geresnio parinkti, atrodo, neįmanoma.

III sektorius

Pagrindinė riba eina VI forto, centrinės aptvaros, VII forto linija. Dėl stovinčių pastatų ir tebevykstančių statybų gintis būtų gerokai sunkiau, o prasidėjus gaisrams – beveik neįmanoma.

Lenkų puolimo atveju reikėtų, kad pagrindinė riba būtų priekyje, t. y. eitų Vieškūnų–Vaistariškių įtvirtinimų linija.

IV sektorius

Pagrindinė riba – VIII forto linija. VIII fortas – tikrai labai maža prieš-tiltė, todėl negali trukdyti Kauno sekti nuo žemės.

Vokiečių puolimo atveju reikėtų arba perkelti pagrindinę ribą į Domeikavą, į IX ir X fortų liniją, kur puikios šaudymo, derinamos ugnies sąlygos (reikėtų tik iškirsti krūmus prieš X fortą), o prieš I fortą – šoninės ugnies (flankavimo) galimybės, arba į kairiojo Neries kranto aukštumas.

B. Pajėgų suskirstymas

Pėstininkų suskirstymas priimtinas. Artilerijos suskirstymas abejotinas: tik viena baterija skirta Technikos pulkui, o visoms kitoms 5 baterijoms būtų bendrai vadovaujama. Atrodo, netiksliai suprasta centralizuoto artilerijos vadovavimo sąvoka.

C. Atliktini darbai – išvardyti 6 punktai, susiję su fortų, slėptuvių tvarkymu. Visiems šiems darbams atlikti numatyta sudaryti specialią komisiją⁷⁰.

I. Gynybos planas ir ribos

1938 m. kovo 24 d. II pėst. divizijos vadas div. gen. E. Adamkavičius įsakė parengti Žaliojo kalno (III) sektoriaus gynimo planą: kaip išdėstyti šiame sektoriuje pajėgas iki skyriaus, sunkiojo kulkosvaidžio, minosvaidžio ir automatinio pabūklo imtinai.

III sektorius buvo Kauno šiaurrytiniame pakraštyje, tarp Nemuno ir Neries upių.

Sektoriuje numatytos gynybos ribos:

⁷⁰ Generalinio štabo I skyriaus viršininko plk. L. Rupšio visiškai slaptos pastabos dėl Kauno gynimo plano 1937 m., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 932, l. 91–92.

1) Priešfortinė Vieškūnų, Vaistariškių linija.

2) Centrinės aptvaros linija nuo Žemųjų Petrašiūnų iki Eigulių (VI ir VII fortų).

II. Priešo galimo puolimo kryptis ir uždaviniai

1) Priešo laukiama iš rytų.

2) Uždaviniai:

a) Užimti ir ginti priešfortinę Vieškūnų, Vaistariškių liniją. Pajėgas telkti geležinkelio Kaunas–Palemonas ir plento Kaunas–Karmėlava kryptimis.

Pajėgos:

1-asis variantas: 2 batalionai, Kauno šaulių rinktinės 3 kuopos, 2 Technikos pulko artilerijos baterijos, 2 minosvaidžiai, 2 pionierių skyriai ir 4 pėst. pulko raitųjų žvalgų būrys.

2-asis variantas: pajėgos tos pačios, tik be 1 bataliono.

b) Užimti ir ginti centrinės aptvaros (VI ir VII fortų) liniją. Pajėgas telkti Kauno, Rumšiškių vieškelio ir Kauno–Karmėlavos plento kryptimis.

Pajėgos – kaip a uždavinyje.

c) Žvalgyti Kauno–Jonavos ir Kauno–Rumšiškių kryptimis. Stebėti Nemuno ir Neries upes.

Priešo žvalgybos dalinius sulaikyti priešfortinėje linijoje arba atmušti.

Pajėgos – 1 kuopa ir šaulių rinktinės 1 kuopa.

III. Nurodymai

1. Išdėstyti ugnies priemonės ir pajėgas skaidrėje 1 : 25 000, pažymėti atskirų ginklų ir pabūklų pagrindines ir šalutines šaudymo kryptis.

2. Numatyti, kur reikėtų įrengti kliūtis, apnuodyti plotus cheminėmis medžiagomis.

3. Darbą atlikti iki 1938 m. balandžio 10 d.

4. Kiti nurodymai – divizijos štabo I skyriuje⁷¹.

1938 m. kovo 24 d. II pėst. divizijos vadas div. gen. E. Adamkavičius įsakė parengti Vilijampolės (IV) sektoriaus gynimo planą, išdėstant jame pajėgas iki skyriaus, sunkiojo kulkosvaidžio, minosvaidžio ir automatinio pabūklo imtinai.

IV (Vilijampolės) sektorius – tarp Neries (ties Lontainių k.) ir Nemuno

⁷¹ II pėst. divizijos štabo viršininko gen. št. plk. V. Griganavičiaus 1938 03 24 slapta asmeninis raštas Nr. 4115, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 219, l. 228.

upių (ties Lampėdžiais).

Sektoriuje numatytos ginti ribos:

1. Lontainiai, Domeikava, IX ir X fortai.
2. Centrinės aptvaros linija su VIII fortu.

II. Priešo galimo puolimo kryptys ir uždaviniai

1. Priešo laukiama iš vakarų, šiaurės vakarų ir šiaurės.
2. Uždaviniai:

a) Užimti ir ginti Lontainių, Domeikavos, IX ir X fortų ribą. Gynybos pajėgas sutelkti X forto rajone.

Pajėgos:

1-asis variantas: 2 batalionai, 1 priešlėktuvinės apsaugos artilerijos baterija, 2 minosvaidžiai ir 1 pionierių skyrius.

2-asis variantas: 1 batalionas, Kauno rinktinės 1 kuopa.

Priskirtos priemonės – kaip 1-ajame variante.

b) Užimti ir ginti centrinės aptvaros liniją. Gynybos pajėgas sutelkti VIII forto rajone.

Pajėgos – kaip a uždavinyje.

c) Žvalgyti Vilijampolės–Jonavos, Vilijampolės–Vandžiogalos ir Vilijampolės–Raudondvario kryptimis, stebėti Nemuną ir Nerį. Priešo žvalgybos dalinius atmušti arba sulaukyti Lontainių, Domeikavos, IX ir X fortų ruože.

Pajėgos: pėstininkų būrys ir Kauno šaulių rinktinės 1 kuopa.

III. Nurodymai

1. Išdėstyti ugnies priemonės ir gyvąją jėgą skaidrėje 1 : 25 000, pažymėti atskirų ginklų ir pabūklų pagrindines ir šalutines šaudymo kryptis.

2. Numatyti, kur reikėtų įrengti kliūtis, vykdyti destrukciją, apnuodyti plotus cheminėmis medžiagomis.

3. Darbą atlikti iki š. m. balandžio 10 d.

4. Kiti nurodymai bus duoti divizijos štabo I skyriuje⁷².

Galimai prieš aviacijai suardžius Kauno tiltus, susisiekimui per upes atkurti karo technikos viršininkas 1938 m. balandžio 5 d. numatė:

I. Tiltai:

1. Atstatyti tiltą (4 t) per Nemuną ir tiltą per Nerį. Numatytos ir reko-

⁷² II pėst. divizijos štabo viršininko gen. št. plk. V. Griganavičiaus 1938 03 24 slaptaš. asmeninis raštas Nr. 4116, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 219, l. 227.

gnoskuotos kelios vietos:

- a) Dr. J. Basanavičiaus šilas–A. Šančiai,
- b) greta A. Panemunės tilto,
- c) greta Vytauto Didžiojo tilto,
- d) ties Marvos dvaru (žemiau Santakos).

Tiltą per Nemuną statyti iš tvirtovės pontonų. Jį turėtų įrengti Kelių valdyba. Toje vietoje, kur bus suardytas stacionarus tiltas, būtų statomas pontoninis.

2. Kitą pontoninį tiltą (3 t) nutiesti per Nerį (medžiagas turėjo paruošti I inžinerijos batalionas). Numatytos ir rekognoskuotos trys vietos:

- a) Kleboniškis–Lontainiai,
- b) ties VII fortu,
- c) ties Ariogalos gatve.

Tiltas būtų statomas vienoje iš numatytų vietų atsižvelgiant į susidariusias aplinkybes ir poreikį.

II. Keltai: 1 – per Nemuną, 2 – per Nerį:

1. 7 t keltas per Nemuną (medžiagas paruošia I inžinerijos batalionas). Numatyta ir rekognoskuota viena vieta – Ž. Šančiuose, ties XII Kranto gatve.

2. 7 t 2 keltai per Nerį (medžiagas paruošia I inžinerijos batalionas). Numatytos ir rekognoskuotos dvi vietos:

- a) ties Pagėgių gatve,
- b) ties Sargėnų kapinėmis (tik esant aukštesniam vandens lygiui).

III. Lieptai: 2 (pėsčiųjų) – per Nerį.

Medžiagos – I inžinerijos bataliono ir Kelių valdybos. Lieptams įrengti numatytos ir rekognoskuotos dvi vietos:

- a) ties „Makabi“ sporto aikšte,
- b) ties Jonavos–Eigulių gatvių kampu.

IV. Garlaiviai: 2 – ties Vytauto Didžiojo bažnyčia, 2 – ties Čiurlionio gatve.

V. Valtys: po 10–15 valčių prie visų 4 Kauno tiltų.

VI. Darbus atliks: V inžinerijos batalionas, kuris gali būti sustiprintas mobilizuotų Kaune pėstininkų pulkų 1–2 kuopomis.

VII. Susisiekimo priemonės turi būti įrengtos (skaičiuojant laiką nuo mobilizacijos pradžios):

1. Pontoninis tiltas per Nemuną – per 40 val.

2. Pontoninis tiltas per Nerį – per 36 val.

3. Keltai per Nerį – per 20 val.

4. Keltai per Nemuną – per 36 val.⁷³

XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje sparčiai didėjant agresyviai Lietuvos atžvilgiu nusiteikusių kaimyninių valstybių puolimo grėsmei, Kauno įgulos viršininkas, II pėst. divizijos vadas div. gen. E. Adamkavičius slapta asmeniniame rašte suformulavo įgulai vadinamuosius „Pavojaus nurodymus“:

1. Kauno įgulos ar jos dalies kovinės parengties padėties rūšis ir veiksmai, ją paskelbus, priklausys nuo daugelio aplinkybių. Galimi kovinės parengties padėties atvejai:

a) neramumai už kariuomenės dalių rajonų ribų,

b) neramumai kurioje nors kariuomenės dalyje.

2. Visoje įguloje arba jos dalyje pavojų galėjo paskelbti krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas arba Kauno įgulos viršininkas. Ypatingais atvejais, kai suirutės požymiai aiškūs, savo dalyse pavojų skelbia ir pirmųjų saugumo priemonių imasi savarankiškai 2-ojo pėst. pulko vadas, 5-ojo pėst. pulko vadas, 1-ojo husarų pulko vadas ir Kauno miesto ir apskrities komendantas, apie savo veiksmus neatidėliodami pranešę Kauno įgulos viršininkui.

3. Pavojų skelbia telefonu Kauno įgulos viršininkas asmeniškai arba raštu per pasiuntinį.

4. Paskelbus pavojų, dalys visiškai parengiamos kovinės parengties padėčiai (kaip numatyta Vidaus tarnybos statuto V dalyje, 82 p.).

5. Aktyviai veikti iš pradžių turės 2-asis pėst. pulkas, 5-asis pėst. pulkas, 1-asis husarų pulkas, Karo mokykla ir Karo policijos mokykla.

6. Aktyviai veikti numatytos dalys Kauno įgulos viršininko įsakymu (2 p. nurodytu atveju) turi būti pasirengusios savarankiškai vykdyti šias užduotis:

a) Karo policijos mokykla:

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti Valstybės Prezidento rūmus,

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti Kariuome-

⁷³ Gen št. plk. lt. J. Šepečio karo technikos viršininkui nurodytų organizuoti darbų santrauka, 1938 m. balandžio 8 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1060, l. 4–5.

nės štabą,

– pastatyti II rūšies dviejų postų sargybą prie Ministrų Kabineto būstinės,

– vienu skyriumi užimti ir saugoti centrinę telefono-telegrafo stotį.

b) 2-asis pėstininkų pulkas:

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti geležinkelio stotį,

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti geležinkelio tiltą,

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti Aleksoto tiltą.

c) 5-asis pėstininkų pulkas:

– vienu būriu su sunkiuoju kulkosvaidžiu užimti ir saugoti A. Panemunės tiltą,

– patruliuoti Aleksoto tilto ir Fredos kryptimis.

d) 1-asis husarų pulkas:

– vienu kardų skyriumi saugoti Ministro Pirmininko butą,

– saugoti Žaliojo kalno pašta, užėmus jį, III rūšies sargybai;

– patruliuoti Žaliajame kalne, ypač iki Centrinų artilerijos sandėlių,

– vieną kardų būrį skirti Kauno komendanto žinion.

Kiti minėtų dalių daliniai lieka savo rajonuose ir būna pasirengę vykdyti Kauno įgulos viršininko įsakymus.

7. Visos kitos Kauno įgulos dalys pasilieka savo rajonuose.

8. Įgulos viršininko pavadootojai pavojaus paskelbimo atveju:

a) Kavalerijos viršininkas brg. gen. V. Tallat-Kelpša,

b) 3-iojo artilerijos pulko vadas plk. P. Dočkus,

c) 2-ojo pėst. pulko vadas plk. J. Tumas,

d) 5-ojo pėst. pulko vadas gen. št. plk. A. Čepas,

e) II pėst. divizijos štabo viršininkas gen. št. plk. lt. M. Stankaitis.

Kiekvienas Kauno įgulos viršininko pavadootojas, pats asmeniškai nujausdamas pagal aplinkybes, kada turėtų būti paskelbtas pavojus, privalėjo neatidėliodamas vykti į II pėst. divizijos štabą, tuojau pat susisiekti su įgulos viršininku arba, jo nesant, su vyresniuoju jo pavadootoju. Jei to padaryti, t. y. susisiekti, techniškai nepavyktų, apie tai pranešti kariuomenės vadui ir elgtis, kaip nurodyta 2 p.

Įgulos vado pavadootojų įsakymai, duoti jo vardu, vykdomi kaip tiesio-

giniai jo įsakymai.

9. Visais kovinės parengties padėties atvejais Kauno įgulos viršininko štabo būstinė numatyta Šančiuose, II pėst. divizijos štabe. Šios divizijos štabas turėjo tapti įgulos viršininko štabu.

Atsiradus kliūčių, susisiekti su II pėst. divizijos štabu, Kauno įgulos viršininku ir pranešimus siųsti per 2-ąjį pėst. pulko štabą.

10. Paskelbus visiškos parengties padėtį, Kariuomenės štabo, Šančių karinės, II pėst. divizijos ir 2-ojo pėst. pulko telefonų centrinėse stotyse privalėjo nuolat budėti po vieną karininką.

Dalis, kurioje bus paskelbta visiškos parengties padėtis, neatidėliodama turėjo pasiųsti į Kauno įgulos štabą (II pėst. divizijos štabą) vieną ryšių karininką.

11. 5-ajame punkte paminėtų dalių vadai tarpusavyje turėjo palaikyti ryšius šiomis pagrindinėmis kryptimis:

- a) 2-asis pėst. pulkas ir 5-asis pėst. pulkas – Juozapavičiaus prospektas,
- b) 2-asis pėst. pulkas ir Policijos mokykla – geležinkelio tiltas, Vytauto prospektas, Laisvės alėja, Kauno miesto komendantūra,
- c) 2-asis pėst. pulkas ir 1-asis husarų pulkas – geležinkelio stotis, Tunelio gatvė,
- d) 1-asis husarų pulkas ir Karo policijos mokykla – Kipro Petrausko (buv. Janonio) gatvė.

Nesant galimybės palaikyti ryšio pagrindinėmis kryptimis, stengtis užmegzti ryšį visomis turimomis priemonėmis kitomis kryptimis.

12. Įgulos viršininko įsakymu ryšiams tarp įgulos dalių palaikyti galės būti skirta Autorinktinės automobilių ir motociklų.

13. Įguloje paskelbus visiškos parengties padėtį, jos komendantas turi siųsti komendantūros karininkus į: a) Valstybės teatrą, b) Karininkų ramovę, c) „Metropolį“, d) kitas karininkų lankomas vietas, ir ten esančius karininkus apie tai įspėti.

14. Karininkai, dėl kokių nors priežasčių negalintys patekti į savo dalis, renkasi Kauno komendantūroje.

15. Vadovaudamiesi šiame plane pateiktais nurodymais 5-ajame punkte paminėti dalių vadai parengia detalius savo veiksmų planus ir neatidėliodami pateikia tvirtinti Kauno įgulos viršininkui. Šiuose planuose turi būti nurodyta: a) pavojaus daliai skelbimo būdas, b) pareigūnų ir dalinių

paskyrimas, jų išsiuntimo tvarka, c) ryšiai ir t. t.⁷⁴

Rengiantis atremti galimą priešų puolimą, reikėjo turėti aukštos kvalifikacijos ryšininkų. Jų mokymas, vykdamas kariuomenės vado nurodymus, pagal „Tch-12“ programą vyko nuo 1935 m. pradžios.

Be to, gegužės ir lapkričio pradžioje buvo rengiami pėstininkų pulkų radistų 5 mėn. kursai. Juose buvo išeinama radistų mokymo III periodo programa. Iki 1938 m. pabaigos buvo išleistos penkios kursantų laidos, lapkričio pradžioje numatyta surinkti šeštąją.

Ryšių kuopos karininkai dėvėjo inžinerijos kariuomenės uniformą, o puskarininkiai ir kareiviai – pėstininkų. Dėl uniformos nebuvo gauta jokių nurodymų. Reikėjo, kad ryšių kuopa dėvėtų inžinerijos kariuomenės uniformą, nes pėstininkų uniforma kėlė nepatogumų:

a) ryšių kuopai kasmet tekdavo bendradarbiauti su ryšių batalionu, todėl susidarydavo mišrios uniformos daliniai;

b) divizijos štabas karo metui turėjo inžinerijos padalinių uniformų, bet jas reikėjo atnaujinti – persiūti įsiuvus, o tai jau būtų nereikalingos išlaidos;

c) karo metu ryšių kuopa būtų performuojama į ryšių dalį, tad vienoda uniforma bus tik tuo atveju, jei jau taikos metu ryšių kuopa dėvės inžinerijos kariuomenės uniformą⁷⁵.

Tęsinys kitame tome.

Įteikta 2014 m. balandžio 24 d.

---

⁷⁴ Kauno įgulos viršininko II pėst. divizijos vado div. gen. E. Adamkavičiaus 1938 09 20 slapta asmeninis raštas Nr. 4511 Kauno įgulai „Pavojaus nurodymai“, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1060, l. 6–7.

⁷⁵ E. II pėst. divizijos štabo viršininko pareigas gen. št. plk. lt. M. Stankaičio 1938 10 11 slapta raštas Nr. 4551 karo technikos viršininkui, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 340, l. 100.

LA FORTERESSE DE KAUNAS DANS LES PLANS D'OPÉRATION DE L'ARMÉE LITUANIENNE (1919–1940)

Dr. MCF Vytautas Lesčius

Bien que la Lituanie se soit battue pour sa liberté et son indépendance au moment de la lutte pour l'indépendance en 1918-1920, la menace originaire de ses voisins à l'Est et notamment au Sud persistait. Après la perte de la capitale Vilnius, Kaunas fut établi en tant que centre stratégique important et une base militaire fut installée dans une forteresse construite durant la deuxième moitié du 19ème siècle, quand le pays était encore sous le contrôle de l'armée impériale russe ; Malgré le fait que cette forteresse ait été gravement endommagée au cours de la Première guerre mondiale, ses installations étaient encore capables d'aider à appréhender les attaques ennemies.

Il convient de noter que lors de la période d'existence initiale de la Lituanie indépendante, les installations de la forteresse de Kaunas reçurent peu d'attention et de protection. En l'absence d'une protection adéquate les populations vivant aux alentours et aux intentions malveillantes ainsi que du personnel issu de quelques institutions gouvernementales ont, entre autre, abîmé la forteresse, s'en sont approprié les richesses, l'ont dépouillée de ses moindres parcelles de terre, y ont construit des maisons en utilisant du matériel qui appartenait l'État.

Après la publication de la loi sur la réforme agraire du 3 avril 1922, le processus de morcellement des terres de la forteresses s'est accéléré. Le rôle décisif appartenait à cet égard au Ministère de l'Agriculture, qui a engagé des politiques égoïstes. Les relations du Ministère de la Défense avec le Ministère de l'Agriculture étaient tendues à cause du fait d'avoir été tenu temporairement à l'écart. Les plaintes de la part de laïcs et d'institutions militaires contre diverses institutions étatiques se sont accrues.

Le point de vue du Ministère de la Défense sur la forteresse de Kaunas a commencé à changer en 1924 lorsque le ministre major-ingénieur B. Slizys a démontré au Premier ministre qu'à l'égard de la Défense nationale, les

installations de la forteresse de Kaunas étaient toujours d'une grande importance.

Le 15 juillet de la même année, le gouvernement lituanien, songeant à la question des forts de l'ancienne forteresse de Kaunas, décida de les laisser à la disposition du Ministère de la Défense afin d'y renforcer les postes de défense.

Après le coup d'État militaire survenu en Lituanie à la fin de 1926, lequel envenima les rapports avec la Pologne, l'attention du commandement militaire pour l'organisation de la défense fut considérablement renforcée. Au printemps 1928 une commission spéciale visita et évalua l'état des forts de la forteresse de Kaunas. Un plan détaillé pour la défense de Kaunas contre des escadres aériennes ennemies fut préparé. La Commission permanente de la forteresse de Kaunas fut établie auprès du Chef du personnel en tant qu'organe conceptuel, afin de traiter de questions diverses et spécialisées. Le Col. Gén. StHptm K. Tallat-Kelpšai fut chargé de préparer un plan justifié pour la défense de Kaunas. En 1932, une vérification du plan établi fut faite sous forme d'un ou plusieurs jeux de guerre.

En 1935 le ministre de la Défense et Président du tribunal militaire Lieut. Gén. Šniukšta et le commandant de l'armée le Col. Gén. StHptm S. Raštikis soumirent au Premier Ministre le projet de loi pour consolider la défense pendant la guerre. C'est le commandant de la 2ème division d'infanterie Gén. Bge. E. Adamkavičius qui dut s'occuper de toutes les interrogations restantes les plus importantes sur la forteresse de Kaunas. La défense de Kaunas devait être coordonnée avec les opérations militaires sur le terrain et des actions planifiées.

Il convient de noter que jusque là, en 1932-1934, les plans de défense de Kaunas étaient basés uniquement sur des considérations théoriques ; Lorsque la question fut réanalysée, ceux-ci n'étaient déjà plus à jour (distribution des forces, objectifs du commandement) et par conséquent inopérables. Dans ce contexte, il était prévu en cas de guerre de protéger la ville de Kaunas le plus longtemps possible et d'y attirer le plus de forces ennemies possibles.

Le commandement de l'armée ordonna le Gén. Bge E. Adamkavičius de préparer le plan de défense de Kaunas en utilisant deux régiments d'infanterie avec deux groupes d'artillerie et les tireurs sur place. Comme

il s'agissait de forces relativement petites pour la défense, il considéra la possibilité d'utiliser les anciennes fortifications de la barrière centrale à l'Est et l'écoulement du Niemen et de la Neris au Sud en utilisant, où que possible, les bâtiments les plus solides disponibles sur place.

À l'automne 1939, suite à un changement de situation drastique, il fallut inévitablement réorganiser le déploiement de l'armée en temps de paix ainsi que l'organisation en temps de paix et de guerre. Il fallut s'adapter aux exigences du commandement soviétique. À partir du 30 septembre 1939, les travaux de fortification de la forteresse de Kaunas furent interrompus puis abandonnés.

En dépit de la situation extrêmement difficile dans laquelle se trouvait la Lituanie, le Chef du personnel des forces armées Gén. de division S. Pundzevičius ordonna, le 16 mars 1940, de poursuivre les travaux de consolidation de la forteresse de Kaunas précédemment démarrés. Les propositions devaient être présentées avant le 20 avril de la même année au quartier général de l'armée au sujet des réparations finales des fortifications de Kaunas et de la réhabilitation du plan de travail.

La commission conduite par le Col. Gén. StHptm Chef du personnel de l'armée de la 2ème division d'infanterie M. Stankaitus fut désignée pour préparer un plan. Celle-ci devait commencer son travail le 1 avril de la même année. Le 27 juin 1940, un plan secret et privé de 52 pages comprenant une carte fut envoyé au Chef du personnel de l'armée de la 1ère section. Le destin de ce plan demeure inconnu.

KAUNAS FORTRESS IN THE PLANS OF THE LEADERSHIP OF THE LITHUANIAN ARMY (1919–1940)

Assoc. Prof. Dr Vytautas Lesčius

Although Lithuania gained freedom and independence during the fights for independence in 1918–1920, the threat from the country's eastern and southern neighbours still remained. After the loss of the capital Vilnius, the Kaunas fortress built by the Tsarist Russian army command in the second half of the nineteenth century became a key strategic centre and military base. Although it was hit hard during the First World War, its equipment was still suitable to deter the attacks of one enemy or another.

It should be noted that during the initial period of independence of Lithuania, little attention was paid to the Kaunas fortress and to the protection of its equipment. In the absence of adequate protection, both the surrounding and maliciously minded residents, and employees of some state institutions spoiled the fortress and stole its property, grabbed the lands it owned before and built houses there using state materials.

Following the publication of the Law on Land Reform on 3 April 1922, parcelling of fortress lands accelerated. The decisive role in this respect belonged to the Ministry of Agriculture, which was engaged for its own selfish reasons. The Ministry of Defence for a time stayed out of the dispute, its relations with the Ministry of Agriculture were strained. The number of complaints to various state institutions, both from the public and from military authorities was increasing.

The approach of the Ministry of Defence to the Kaunas fortress began to change in 1924 when Minister Major Engineer Balys Šližys provided proof to the Prime Minister that equipment of the Kaunas fortress in relation to National Defence was still of great importance.

The Lithuanian Government after considering the issue on the forts of the former Kaunas fortress, in July 15 1924, decided to leave them at the disposal of the Ministry of National Defence, as enhanced defence points.

After the military take-over that took place in Lithuania at the end of

1926 and the escalation of relations between Poland and Lithuania, the leadership of the army had considerably strengthened its focus on defence. In spring 1928, a special commission visited and evaluated the state of Kaunas fortress forts and afterwards a detailed plan for the protection of Kaunas against enemy air squadrons was prepared. The permanent Kaunas fortress commission to the General Headquarters was declared as the body to deal with various specific issues. Colonel of the General Staff Kazys Tallat-Kelpša was commissioned to prepare a reasoned Kaunas defence plan. The plan drawn up in 1932 was provided for checking in the form of war games (one or more).

In 1935, the Minister of Defence, Lieutenant General Pranas Šniukšta together with the army commander *Colonel of the General Staff* Stasys Raštikis submitted a draft law to the prime minister regarding the protection of military fortifications. Second Infantry Division Commander Brigadier General Edvardas Adamkavičius was responsible for all the key issues relating to the Kaunas fortress. Kaunas defence had to be coordinated with the field operations of the armed forces and planned actions.

It should be noted that until then, Kaunas defence plans for 1932–1934 were based solely on theoretical considerations, and in the particular case they were significantly out of date (strength distribution, leadership tasks) and not realistic. In this context, it was provided to defend the city of Kaunas in the event of war for as long as possible by attracting the maximum number of enemy forces to it.

The leadership of the army Brigadier General Edvardas Adamkavičius ordered a defence plan of Kaunas to be prepared using two infantry regiments with two artillery groups and local shooters for its defence. Since it was a relatively small defence force, it was planned to use former fortifications of central fencing in the east, in the south – the Nemunas and Neris streams, and to use more durable buildings where possible.

In autumn 1939, the situation changed fundamentally, and the location of the army during peacetime, as well as peace and wartime organisation had to be inevitably transformed. The requirements of the Soviet leadership had to be adapted too. From 30 September 1939, the fortification works of the Kaunas fortress were interrupted and no longer carried out.

Despite the extremely complicated situation of Lithuania at that time,

Army Chief of the Staff Division General Stays Pundzevičius gave an order on 16 March 1940 that the previously initiated Kaunas fortification works were to be continued. The proposals for the final plan of Kaunas fortification and works to be carried out were to be delivered to Army Headquarters by 20 April 1940.

A commission headed by the Chief of Staff of the 2nd Infantry Division General Colonel Mečys Stankaitis was formed to develop a plan. It was to start its work on 1 April 1940. A secret-personal plan of up to 52 pages including the map on 27 June 1940 was sent to the Chief of 1st Division Headquarters. The fate of the plan is not known.